

Rufillos pastillos olet, Gargonius hircum
– Horatiuksen satiirit ja epodit
aistihistorian näkökulmasta

Elina Värri
Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Latalainen filologia
Toukokuu 2020

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

VÄRRI, ELINA: *Rufillos pastillos olet, Gargonius hircum*

– Horatiuksen satiirit ja epodit aistihistorian näkökulmasta

Pro gradu -tutkielma, 56 s.

Latinalainen filologia

Toukokuu 2020

Pro gradu -työni käsittelee roomalaisen runoilija Horatiuksen (n.65-8 eaa.) *Satires* ja *Epodes* -teoksia aistihistoriallisesta näkökulmasta. Tutkin miten Horatius on kuvannut Rooman kaupunkia ja sen asukkaita aistihavaintojen avulla. Vertailukohtana kaupungille valikoitui Horatiuksen ihannoima maaseutu. Olen poiminut käsittelemäni kohdat teoksista aistihistorian kehystä hyväksi käyttäen, mikä karsii pois abstraktimman kuvailun. Työssäni tulee ilmi, kuinka sisällissotien jälkeinen levoton aika kuvastuu Horatiuksen teoksista, sillä satiirikon arvostelevan tyylin takaa nousee esille huoli tulevasta ja kaipuu entisiin, parempiin aikoihin. Esi-isien tapoja rikkoivat jatkuvasti sosiaalisista normeista piittaamattomat kanssaihmiset, joiden ulkonäkö ja ominaishajut joutuvat runoilijan hampaisiin. Ylimielisten pyrkyreiden ja elostelijoiden lisäksi Horatiuksen arvostelun kohteiksi joutuvat myös itsenäiset, seksuaalisesti vapautuneemmat naiset, jotka ovat maalaisserkkuihinsa verrattuina paheellisen kaupungin turmelemia. Aisteista näköaistilla tulkittavia havaintoja oli ylivoimaisesti eniten. Ruoka kuului myös osana tärkeää sosiaalista kanssakäymistä, mutta oli yllättävää, miten paljon siitä oli mainintoja Horatiuksella. Hänen kerrontansa on monikerroksista: samaa aikaa tapahtuu paljon eri aisteilla havaittavia asioita, mikä vahvistaa kerronnan uskottavuutta ja elävyyttä.

Asiasanat:

satiiri, aistit, aistihistoria, antiikintutkimus, Rooma

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
1.1 HORATIUS SEKÄ SATHIRIT JA EPODIT	2
1.2. TUTKIMUSTAVOITE, TUTKIMUSKYSYMYKSET	5
1.3. AINEISTO	6
1.4. TEORIA JA AIEMPI TUTKIMUSKIRJALLISUUS, METODI	7
2. ANALYYSI	9
2.1. IHMISET HORATIUKSELLA	9
2.1.1. MIEHET HORATIUKSELLA	10
2.1.2. NAISET HORATIUKSELLA	18
2.1.3. <i>VITULA</i> , VANHEMPI NAINEN	25
2.1.4. VÄRIT, TAVAT JA RAKKAUS	30
2.2. HORATIUS JA RUOKA	37
2.3. HORATIUS JA PAIKAT	43
2.3.1. MAASEUTU JA KAUPUNKI.....	46
2.4. MONIAISTILLISUUS	50
3. YHTEENVETO	52
4. LÄHDELUETTELO	54

1. Johdanto

Kun puhutaan urbaanista kaupunkielämästä, mieleen saattaisi useimmille ensimmäiseksi tulla 1800-luvun teollisen vallankumouksen jälkeinen kaupungistuminen maaseudun työvoiman valuessa peltojen sijaan tehtaisiin, kun maalaiset muuttivat suuriin kaupunkiin paremman elämän toivossa. Kyseessä ei kuitenkaan ole mikään uusi ilmiö: ensimmäiselle vuosisadalle eaa tultaessa Rooma oli kasvanut ja saavuttanut miljoonan asukkaan rajapyykin, säilyttäen saman tason jo usean vuosisadan ajan. Mikään muu muinaisen Välimeren alueen kaupunki ei pystynyt samaan ja suurimmillaankin ne kykenivät saavuttamaan vain $\frac{2}{3}$ Rooman kaupungin koosta. Tämän ennätyksen länsimaisista kaupungeista pystyivät rikkomaan vasta Lontoo ja Pariisi 1800-luvun alkupuolella.¹

Rooma alueensa suurimpana kaupunkina ja metropolina veti puoleensa ihmisiä eri taustoista ja yhteiskuntaluokista eri puolilta valtakuntaa ja sen lähialueiltakin. Varakkaiden perheiden lapset lähetettiin usein oppiin isompiin kaupunkiin kuten Ateenaan, mutta monet matkoilta palattuaan juurtuivat Roomaan, mikäli eivät olleet sieltä ennestään kotoisin. Rooma oli pääkaupunkina valtiovallan keskus ja mikäli mieli edetä perinteisellä virkamiesuralla, se kannatti aloittaa nimenomaan Roomasta. Roomaan saapui ihmisiä myös muualta valtakunnan kolkista ja kauempaakin: esimerkiksi ulkomaiset kauppiat ja oppineet löysivät myös tiensä 'ikuiseen kaupunkiin'. Sodankäynti taas takasi tuoreita orjia aina Galliasta ja muilta rajaseuduilta asti. Rooman valtakunta oli murroksessa, kun sisällissota päätti tasavallan ajan ja keisariaika alkoi. Uudet aluevalloitukset sallivat roomalaisten päästä käsiksi idästä tuotuihin ylellisyystuotteisiin, mutta toisaalta laajentuminen vaikutti jo sisällissotien ennestäänkin horjuttaman valtakunnan yhtenäisyyteen.

Mutta millaista oli elämä Roomassa tasavallan ajan päättäneen verisen sisällissodan jälkeen? Miltä kaupunki näytti, haisi, maistui, kuulosti ja tuoksui? Entä sen asukkaat?

Roomalainen runoilija Horatius kuvaa teoksissaan kaupunkia ja sen ihmisiä jopa viiltävän kriittisesti. Olen työssäni tutustunut tarkemmin hänen tapaansa kuvata Roomaa ja sen ihmisiä aistihistorian näkökulmasta.

---

¹ Aldrete 2014, 51.

1.1 Horatius sekä satiirit ja epodit

Quintus Horatius Flaccus syntyi 8. joulukuuta 65 eaa. Venusiassa (nyk. Venosa) Etelä-Italiassa ja kuoli 27. marraskuuta vuonna 8 eaa. Hänen isänsä oli vapautettu, joka piti tarkan huolen siitä, että Horatius sai parhaan mahdollisen koulutuksen ensin Roomassa ja sen jälkeen Ateenassa.

Horatius menetti perintönsä sisällissodassa, jossa hän taisteli hävinneellä puolella. Sen takia hän oikeastaan ajautuikin kirjoittamaan runoja henkensä pitimiksi. Kun Vergilius ja Varius tutustuivat häneen, he lopulta suosittelivat häntä Maecenaalle ja sitä kautta Octavianukselle, josta myöhemmin tuli keisari Augustus. Horatius hyväksyttiin Maecenaan piiriin ja hänelle annettiin myöhemmin pieni villa sabiinilaisalueelta. Kyseinen maaseutuasunto toimi Horatiukselle suurena innoittajana ja hän mainitseekin idyllisen maaseutuasumisen usein.² Maecenas oli Horatiukselle tärkeä henkilö: runoilija omisti tukijalleen useamman runon ja mainitsee tuon myös nimeltä teoksissaan. Satiirissa 1.9 runoilijalle puolittu pyrkyri yrittää päästä Horatiuksen suosioon ja sitä kautta luikerrella tiensä Maecenaan lähipiiriin, johon kyseinen onnenonkija tiesi Horatiuksen kuuluvan. Tämä kertoo, kuinka tärkeässä asemassa keisari Augustuksen luotettuihin ihmisiin kuulunut etruskisyntyinen taiteidentukija oli. Horatius muistaa kiittää myös ystävänsä siitä, että tuo ei ollut syrjinyt häntä hänen alhaisen syntyperänsä takia, vaan ottanut hänet vastaan tasavertaisena muiden joukossa.³ Läheisen riippuvuussuhteen takia oli Horatiuksen kannalta riskialtista arvostella suoraan keisari Augustuksen hallintoa, joten tietyt satiireille yleiset aiheet puuttuvat Horatiukselta tai niitä vain sivutaan kevyesti.

Gilbert Highegin mukaan kaikella hyvällä satiirilla on kaksi ehdotonta kriteeriä: Ensimmäiseksi satiirissa on tapana valita absurdi tai hölmö kohde, joita sitten kuvataan niin elävästi kuin mahdollista. Toiseksi, kun satiirikko käyttää hyvin selkeää ja konstailematonta kieltä kuvatakseen ikäviä faktoja tai ihmisiä, millä hän pyrkii sävyttämään yleisöään ja pakottaa heidät kohtaamaan ongelman, joka oli ohitettu. Brutaalin suora kuvailu, kielletyt aiheet ja ilmaisut sekä oksettava kuvakieli ja tönkeän puhekielen tai slangin käyttö ovat yleisiä satiirikkojen käyttämiä tehokeinoja.

---

² Esimerkiksi Hor. *Sat.* 2.6. ja Hor. *Epod.* 2.

³ Hor. *Sat.* 1.6.

Satiirien lopullinen koetinkivi on se tunne, jonka ne yrittävät sytyttää kuulijoissa tai lukijoissa, oli se sitten huvittuneisuus tai halveksunta.⁴ Satiirikot käyttävät tehokkaasti hyväkseen yhteiskunnassa jo vallitsevia sosiaalisia vaikutuskeinoja kirjoittaessaan tekstejään ja luodessaan viihdettä.⁵

Siinä missä muilla roomalaisen kirjallisuuden lajeilla oli vastinkappaleensa kreikkalaisessa kirjallisuudessa, ajatellaan satiirin olevan tyyllilajina ainutlaatuisesti roomalainen.⁶ Ensimmäisiä roomalaisia satiirikkoja olivat Lucilius ja Horatius. Siinä missä Lucilius kirjoitti enemmän tavalliselle kansalle, Horatius otti uuden kirjallisuudenlajin ja valitsi kohdeyleisökseen sivistyneen yläluokan. Jo ennen heitä Ennius oli kirjoittanut satiireja, muttei ollut tuottanut kokonaista kirjaa heksametrimitaisia satiireja. Lucilius oli se, jonka ansiosta heksametri vakiintui satiireiden mitaksi.⁷ Horatius halusi kuitenkin erottaa itsensä Luciliuksesta ja moiti muun muassa tämän huolimattomuutta tyyliä ja hiomatonta esitystapaa.⁸ Siinä missä Luciliuksen tyyli oli terävä ja vihainen, Horatiuksen tapa kirjoittaa on yleisesti ottaen rauhallisempi ja vaatimattomampi. Hänen sanastonsakin on rajoittuneempaa ja hiotumpaa.⁹ Satiirien aiheet ovat olleet monipuolisia, aina ystävydestä rakkauteen ja politiikkaan, mikä näkyy myös Horatiuksella, joka on ammentanut innoitusta Luciliuksen laajasta tuotannosta ja kenties halunnut monipuolisilla aihevalinnoillaan alleviivatakin kirjallisuudenlajin rikkonaisuutta.¹⁰ Valitettavasti meille ei ole säilynyt Luciliuksen laajasta tuotannosta kuin katkelmia. Lucilius teki siis raskaan pohjatyön, mutta Horatius kuitenkin vakiinnutti satiirit roomalaiseksi kirjallisuudenlajiksi.¹¹ Hänen satiirinsa ovat hiottuja ja tasalaatuisia.¹²

Epodit, joita kutsutaan myös jambeksi, sisältävät 17 runoa, jotka kaikki on kirjoitettu vaihtelevasti jambimittaan ja joiden aihe vaihtelee historiallisesta rakkauteen. Esikuvanaan Horatius on jambirunouden osalta pitänyt kreikkalaista Arkhilokhosta. Horatiuksen tuotannossa Epodit ovat pitkään jääneet vähemmälle huomiolle, osittain siitä syystä, että vain tietyt runot (1, 7, 9 ja 16) ovat kiinnostaneet enemmän tutkijoita

---

⁴ Hight 1962, 21.

⁵ Keane 2006, 3.

⁶ Brown 1993, 4.

⁷ D'Alton 1917, 268-9.

⁸ Esim. Hor. *Sat.* 1.10.

⁹ Morton Braund 1996, 10.

¹⁰ Muecke 2007, 110.

¹¹ Hooley 2007, 28.

¹² Hooley 2007, 29.

niiden historiallisemman aihepiirin takia. Toisaalta runojen 8 ja 12 voimakas seksuaalisävytteisyys on saattanut karkottaa lukijoita. Viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana kiinnostus epodeja kohtaan on kuitenkin lisääntynyt.¹³ Yhteistä sekä satiireille että epodeille on se, että niissä runoilija arvostelee yhteiskuntaa ja muita ihmisiä, asettaen myös itsensä alttiiksi paljastamalla itsestään yksityiskohtia, jollaisilla ei yleensä leveilty.¹⁴ Tämä kuuluu olennaisena osana satiirien luonteeseen, mutta näkyy hyvin myös epodeissa, erityisesti runoissa jotka käsittelevät vanhempaa naista.¹⁵

---

¹³ Watson 2007, 93.

¹⁴ Brown 1993, 8.

¹⁵ Tästä lisää myöhemmin kohdassa 2.1.3.

1.2. Tutkimustavoite, tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten Horatius on kuvannut Roomaa ja sen asukkaita, ja miten hän on saattanut aistia ja kokea ympäristönsä, nimenomaan käyttämällä eri aistejaan. Tämä tekee aineiston konkreettisemmaksi, kun abstraktimpi kuvailu karsiutuu pois.

Oletusarvoisesti uskoin näkö- ja kuuloaistien nousevan kaikista tärkeimmiksi aisteiksi ja kyseisenlaisia havaintokohtia olevan lukumäärällisesti kaikista eniten, sillä näkö- ja kuuloaisteja on perinteisesti pidetty erityisen korostuneena antiikin aikaan. On arvioitu, että noin 90% väestöstä oli lukutaidottomia, joten viestit kulkivatkin parhaiten perille visuaalisina ja auditiivisina viesteinä.¹⁶ Suuret, komeat monumentit viestivät Rooman valtakunnan mahtavuudesta, kuten myös kolikkoihin painetut kuvat kolikoiden painattajan erinomaisuudesta. Vauraampi ja oppineempi yläluokka viesti toisilleen kirjoitetussa muodossa, ja tekstin lukemiseen tarvitaan toki näkökykyä, mutta kirjoitetut tekstit yleensä luettiin ääneen, toisin kuin nykyään. Toisaalta Gregory S. Aldrete tuo esille näköaistin rajallisuuden ainakin kaupunkiolosuhteissa; Rooman kaupunki oli jo Horatiuksen aikaan suuri ja väkirikas, jolloin kapeat kujat ja julkiset tilat kävivät eittämättä aika ajoin ahtaiksi suuren väkimäärän vuoksi. Tämän takia ympärille oli hankalampaa nähdä, ja kiviset pinnat aiheuttivat kaikuja, johtaen siihen, että usein ympärillä olevat ihmiset ja tapahtumat saattoi ensin kuulla ja sitten vasta nähdä.¹⁷

Toisaalta kiinnostavaa on myös se, miten Horatius satiireissa kuvaa ympäristöään. Korostuuko antiikissa tärkeänä pidetyn näköaistin merkitys? Entä miten erityisesti satiirien kriittinen luonne tulee esille kuvailun tyyliä; onko kaikki sittenkään negatiivista ja moittimisen arvoista? Toisaalta, miten satiirit ja epodit vertautuvat keskenään, kun tutkimuksen kohteena ovat aistihavainnot? Mielenkiintoista on myös tietää, korostuuko jokin aisti erityisesti jommassakummassa teoksessa toista enemmän, sekä mitä muita eroja niiden välillä olevissa aistihavainnoissa on.

---

¹⁶ Toner 2014, 3.

¹⁷ Aldrete 2014, 53-56.

1.3. Aineisto

Horatiuksen teksteistä satiirit valikoituivat aineistokseni siksi, että niissä luultavasti esiintyisi eniten tutkimusaiheelleni oleellista materiaalia, satiireissa kun usein moititaan sekä ympäristöä ja kanssaihmiä, jolloin voisi olettaa, että aistihavainnot olisi runsaasti; onhan kirjailijan ollut pakko jotenkin havainnoida niitä henkilöitä ja asioita, jotka hän runoissaan nostaa esille. Epodiin lisääminen tutkimusaineistooni satiirien rinnalle tuntui luontealta, sillä niidenkin tutkiminen on jäänyt Horatiuksen kuuluisampien oodien varjoon. Lisäksi ne on kirjoitettu suurin piirtein samoihin aikoihin: satiirit ensin aikavälillä 41-30 eaa, epodit n. vuonna 30 eaa.

Satiirit ei myöskään ole otoksena liian laaja. Se sisältää kaksi kirjaa, joissa ensimmäisessä 19 runoa, ja toisessa 8. Runojen pituudet vaihtelevat tosin suuresti; pisin on 326 säettä pitkä, lyhyin vain 35 säettä.¹⁸ Runojen pituudella ei vaikuttanut olevan korrelaatiota aistihavaintojen määrään, vaan niiden aiheilla oli suurempi merkitys poimimieni kohtien esiintyvyyteen. Toisissa runoissa minkäänlaista konkreettiseen aistihavaintoon viittaavaa ei ollut lainkaan, kun toisissa taas kohtia oli useita.¹⁹ Sama huomio aistihavaintojen määrästä pätee myös epodeihin. Epodeja on vain yksi kirja, jossa on 17 runoa, joten niiden lisääminen aineistoon ei paisuttanut työtä kuitenkaan liikaa.

Olen käyttänyt työssäni Library of Latin Texts -tietokantaa latinankielisen tekstin lähteenä. P. Michael Brownin ja Frances Muecken teokset Horatiuksen satiireista ovat olleet tärkeitä erityisesti kommentaarien osalta. Suomenkielisten käännösten lähteenä satiirien osalta, ellen ole toisin maininnut, olen käyttänyt Paavo Castrénin teosta *Pakinoita Antiikin Roomasta –Horatiuksen satiirit*. Epodiin kohdat olen suomentanut itse. Olen käyttänyt myös paljon Lindsay Watsonin kommentaaria epodeita koskien.

---

¹⁸ Pisin satiirien runo oli 2.3 ja lyhyin 1.7.

¹⁹ Satiirissa 2.1. ei esiintynyt ainuttakaan kohtaa, mutta seuraavassa runossa 2.2. kohtia oli 14. Runossa 2.1 Horatius nurisee runojensa saamastaan kritiikistä, kun taas 2.2. arvostelee yllälistä elämistä ja nostaa erityisesti esille ruuan ja ruokailutilanteen monine erilaisine aistihavaintoineen.

1.4. Teoria ja aiempi tutkimuskirjallisuus, metodi

Kuten sanottua, aistihistoria on ollut viime aikoina esillä myös antiikintutkimuksessa. Horatiusta ei kuitenkaan ole tutkittu yhtä paljon kuin muita satiirikkoja tästä näkökulmasta. Benjamin Eldon Stevens on lyhyesti kirjoittanut hänestä artikkelissaan, tosin varsin yleisellä tasolla mitä tulee aistikokemuksiin ja kulttuurilliseen muutokseen.²⁰

Aistihistorian ottaminen työhöni tuo mielestäni mielenkiintoisen näkökulman, jota kukaan ei ole vielä alan uutuuden vuoksi hyödyntänyt kunnolla, etenkin Horatiuksen tekstejä tutkittaessa. Martialiksesta ja Juvenaliksesta on kirjoitettu enemmänkin, mutta Horatiuksesta ja aistielämyksistä en ole löytänyt täsmälleen samanlaista työtä kuin olen itse pyrkinyt tekemään. Horatiuksesta urbaanin kaupunkiympäristön ja rustiikkisen maaseudun kuvaajana on kirjoitettu jonkin verran.

Aistihistorian soveltamisessa aineiston analyysiin on toki omat ongelmansa. Yksi kiistakysymys on tietysti sama, mikä vaivaa koko aistihistoriantutkimusta ja kulttuurihistoriaa yleensäkin: koko historia on tulkintaa. Se korostuu erityisesti aistihistorian kohdalla, sillä kulttuurillisen kontekstin merkitys korostuu tulkittaessa sitä, miten eri henkilöt ovat historiassa kokeneet ympäristönsä. Aistihistoria tutkii sitä, miten ihmiset ovat eri aikoina havainnoineet ympäristöään ja miten he ovat tulkinneet eri aistiärsyksiä. Huonojakin puolia aistihistorian soveltamisessa on: emme koskaan voi olla sataprosenttisen varmoja siitä, miksi ihmiset ovat omana aikanaan kiinnittäneet huomiota juuri tiettyihin asioihin; tutuille aistiärsyksille turtuu helposti, eikä niitä edes ehkä tule ajatelleeksi tärkeiksi laittaa ylös; mutta niidenkin kohdalla äkkinäinen muutos, kuten tietyn tutun maamerkin puuttuminen, hyvän tuoksun muuttuminen pahaksi, tai ilman äkillinen viileneminen on voitu kokea tarpeeksi tärkeäksi mainita.²¹

Etsin lukemalla Satiireista aistihavaintoihin sopivia kohtia. Kriteerini olivat seuraavanlaiset:

---

²⁰ Stevens 2014, 217-220.

²¹ Johnson ja Salmi 2013, 91.

1) aistimuksen täytyi olla konkreettinen ja kuvata ympäristöä, jossa Horatius eli runojen kertoja liikkuu. Pelkkä maininta siitä, että joku esimerkiksi 'valvoo yöt ja kuorsaa päivät'²² ei ollut aistihavainto, sillä kuorsaaminen toimii kyseisessä kontekstissa synonyymina nukkumiselle, mikä ei edellytä aistihavaintoa, eikä välttämättä tapahdu edes varsinaisesti läsnäolevassa tilassa.

2) Kyseessä tuli olla aistihavainnoksi tulkittava tai jonkin aistin alle sopiva kuvaus. Tämä sulkee pois abstraktit kuvailut esimerkiksi ihmisten psyykkisistä ominaisuuksista: kyseessä ei ole aistihavainto, jos jonkun on vain lyhyesti todettu olleen rohkea, ilman että sitä on sen enempää kuvailtu. Jos kohteeseen liittyy enemmän aistein havaittavaa kuvailua, se on voitu ottaa mukaan.

Alun perin jaottelin kohdat aistien mukaan, noudattaen perinteistä aistihierarkiaa, sillä koin sen silloin olevan selkein tapa esittää tutkimustulokseni. Samaa esitystapaa on suosinut muun muassa Mark M. Smith teoksessaan *Sensory History*. Aistihierarkian mukaisesti jaoin aluksi aistihavaintokohdat sen mukaan, millä tavoin ne on aistittu, eli onko kyseessä ollut näkö-, kuulo-, haju-, maku- vai tuntohavainto. Klassisen aistihierarkian mukaan tärkein aisti on ollut näköaisti, sitten kuulo, haju, maku ja viimeiseksi tunto.²³ Oletin siis, että työssäni käsittelemäni kohdat jakautuisivat suurin piirtein samalla tavalla.

Kuudenneksi kategoriaksi nousi tosin tarpeelliseksi nostaa lisäksi moniaistillisuus; muutamassa kohdassa tutkimani aistihavainto ei selity vain yhdellä aistilla, vaan siihen liittyy useampi aisti, kun kuvailu on ollut hyvin elävää. Kun laajensin tutkimusaineistoani satiireista epodeihin, aloin yhä enemmän kokea, että valitsemani esitystapa oli liian listamainen ja jäykkä, eivätkä aineistooni poimimat kohdat sen takia päässeet oikeuksiinsa. Niinpä koin tarpeelliseksi jakaa kohdat uudestaan ja jaotella ne aistien sijaan aiheen mukaan, mistä lisää seuraavassa kohdassa.

---

²² Hor. *Sat.* 1.3.18

²³ Jütte 2005, 61.

2. Analyysi

Horatius kuvailee runoissaan paljon ympäristöään, eli yleensä kaupunkia ja sen ihmisiä. Hänen runoissaan on myös läsnä selkeä vastakkainasettelu kaupungin ja maaseudun välillä, minkä koin mielenkiintoiseksi seikaksi nostaa esille. Jaoin siis kuvailun seuraavalla tavalla:

Ensiksi olen käsitellyt ihmisiä, jotka ovat sekä osa ympäristöä että runojen kohteina ja kohdeyleisönä. Toiseksi kohdaksi otin ruuan, sillä nimenomaan siinä yhdistyvät niin haju-, maku-, että näköaisti. Kolmanneksi kohdaksi koin tarpeelliseksi nostaa muun ympäristön kuvailun, eli rakennukset ja paikat ja syvennyn mm. siihen, miten maaseudun ja kaupungin mahdollinen vastakkainasettelu näkyy Horatiuksella. Viimeisenä kohtana on moniaistillisuus.

2.1. Ihmiset Horatiuksella

Antiikin ihmisille oli erityisen tärkeää se, miten heidät aistittiin ja sen takia he pyrkivätkin hallitsemaan muille antamaansa kuvaa.²⁴ Henkilöiden ulkonäkö korostuu runoissa voimakkaasti. Kun kyse on aistihavainnoista, runoissa mainittuja henkilöitä kuvataan pääasiassa sen suhteen, miten he pukeutuvat. Se ei varsinaisesti ole yllättävää, sillä kun tapaat ihmisen ensimmäistä kertaa, niin yleensä huomio kiinnittyy henkilön ulkonäköön ennen muita aistihavaintoja. Esimerkiksi henkilön ominaishaju ei yleensä saavuta nenää ennen kuin silmät ovat jo huomanneet vastaantulijan.

Näköaistin merkitys korostuu pukeutumisessa: vaatteiden tuli olla siistit ja sopivat, jottei joutunut naurunalaiseksi. Toisaalta pukeutuminen kertoi suoraan ihmisen asemasta yhteiskunnassa: vapaasyntyisten poikien vaatteena oli purppurareunainen *toga praetexta*, vapaasyntyiset miehet pukeutuivat puhtaanvalkeaan togaan, mutta toisaalta ilotytöt saattoivat kulkea kadulla togassa, jolloin heidät erotti helposti joukosta.

Moraalilla on erityisen tärkeä rooli tutkimassani aineistossa. Satiirien ja epodiin tunnelma on ollut karkäs ja arvosteleva, joten ei ole ollut ihme, että kaikki normaalista

---

²⁴ Toner 2014, 7.

poikkeava nousee esille. Ihmisten ulkonäköä ja olemusta oli helppo kritisoida. Horatius oli myös ihan syystäkin huolissaan kanssaihminen moraalista ja tuntui jopa jossain määrin pelkäävän mitä sisällissotien repimälle kansakunnalle tapahtuisi, mikäli nuo antautuisivat helppojen huvitusten pauloihin eivätkä enää piittäisi esi-isien ikaikaisista ja kunniallisista tavoista. Ylellisyystuotteiden ylenpalttinen käyttö sai Horatiukselta paljon kritiikkiä. Liian voimakkaat hajusteet, pröystäilevä pukeutuminen ja ruualla mässäily oli epäsoviva varallisuudella elostelua. Toisaalta vanhoja tapoja mädättivät muutkin ongelmat kuin vain ylellisyystuotteet. Tulevaisuus oli avoinna, kun yhteiskunta vielä yritti toipua sisäisistä kiistoistaan. Sellaisen epävakaa ajan jälkimainingeissa ihmiset aina kaipaavat kaikkea tuttua ja turvallista. Tuntemattomat asiat olivat pahoja ja uhkaavia. Ne myös haisivat ja olivat kamalia katsoa, kuten Horatius on kuvannut vaarallisia taikarituaaleja suorittavien noitien olevan.

2.1.1. Miehet Horatiuksella

Kuten nykyäänkin, myös Roomassa pukeutumisella oli tärkeä rooli sosiaalisessa kontekstissa, sillä rikkaalla oli varaa näyttää pukeutumisellaan ja ulkonäöllään oma arvoasemansa, köyhällä taas ei. Tämä korostuu myös tutkimissani kohdissa, joissa suurimmassa osassa kuvataan pukeutumista; sillä, miten toga puettiin, oli merkitystä. Sitä katsottiin aivan yhtä huonosti, jos antoi togansa roikkua maata viistäen, kuin jos sen sito aivan liian ylös, kuten kohdassa Hor. *Sat.* 1.2.25-26:

Maltinus tunicis demissis ambulat; est qui
inguen ad obscenum subductis usque.

”Maltinus kulkee maahan ulottuvassa tunikassa, joku muu taas
käärii vaatteensa niin ylös, että nivuset siveettömästi
paljastuvat.”

Pukeutuminen oli yleisesti ottaen varsin homogeenistä, mutta massasta saattoi erottua, tahattomasti tai tahallaan, esimerkiksi pukemalla togansa hieman eri tavoin kuin yleisesti ajateltiin soveliaaksi, tai kun sai kantaa purppurareunaista togaa tai pukea

mustahihnaiset kengät senaattoriasemansa merkiksi.²⁵ Horatius, ja varmasti laajemmin myös hänen oletettu yläluokkainen lukijakuntansa karsasti pyrkyreitä, mutta toisaalta jos rikas mies käyttäytyi kuin köyhä, hänen ajateltiin olevan päästään sekaisin. Jokaisen siis piti kuitenkin pukeutua ja toimia siten, miten heidän paikkansa yhteiskunnassa edellytti. Hyvänä esimerkkinä tästä on satiiri 1.5, jossa Horatius ystävineen naureskelee entisen kirjurin pöyhkeää käytöstä tuon ylettyä virassa:

insani ridentes praemia scribae,
praetextam et latum clavum prunaque vatillum.

”...Naureskelimme tuon hullun entisen kirjurin omaksumia kunnianosoituksia, purppurareunaista togaa, leveäpäärmeistä tunikaa ja suitsutuksista tuoksuvaan hiilipannua.” (Hor. *Sat.* 1.5.34-36.)

Samanlainen normeihin sopimaton käytös herättää huomiota myös epodissa 4, joka on omistettu entiselle orjalle, joka pöyhkeili rikkauksillaan, aiheuttaen yleistä pahennusta. Orjaksi miehen tunnisti siitä, että hänen kehossaan oli merkkejä orjuudesta:

Hibericis peruste funibus latus
et crura dura compede.

“Kyljet piesty haavoille espanjalaisilla köysillä, sääret kovilla kahleilla.” (Hor. *Epod.* 4.3-4)

Nykyisen Espanjan alue oli kuuluisa esparto-heinästä, josta tehtiin esimerkiksi köysiä, mikä selittää hispanialaiset köydet, joilla tuota entistä orjaa oli hakattu.²⁶ Arvet ja muut jäljet toimivat merkkeinä, jotka kertoivat muille kansalaisille kyseisen henkilön sosiaalisesta asemasta. Orjia saatettiin merkitä polttomerkillä ja jotkut orjat yrittivät päästä niistä eroon esimerkiksi polttamalla tai muuten arpeuttamalla ne tunnistamattomiksi, jottei niiden alkuperäinen merkitys selviäisi.²⁷ Kahleet ja pannat

---

²⁵ Näistä senaattorin merkeistä on maininta myös kohdassa Hor. *Sat.* 1.6.27-29.

²⁶ Dalby 2000, 104.

²⁷ Toner 2014, 6.

kuuluvat myös näkyvänä osana orjien identiteettiin.²⁸ Watsonin kommentaarin mukaan on todennäköistä, että runon kohde oli kuulunut siihen etuoikeutettuun vapautettujen joukkoon, joka triumviraattien aikana ja heti niiden jälkeen pääsivät nousemaan korkeampiin asemiin alhaisesta syntyperästään huolimatta, rikkoen näin perinteisiä roomalaisen yhteiskunnan sääntöjä ja käytäntöjä.²⁹ Tuoreena vapautettuna hän ei nimittäin osannut käyttäytyä kuten olisi sosiaalisten normien mukaan pitänyt, mikä tulee hyvin esille seuraavassa kohdassa Hor. *Epod.* 4. 7-10:

videsne, Sacram metiente te viam
cum bis trium ulnarum toga,
ut ora vertat huc et huc euntium
liberrima indignatio?

“Etkö näe, kulkiessasi pitkin Via Sacraa liian suuressa togassa,
että ohikulkijat kääntävät kasvonsa pois avoimesti
pahastuneina.”

Entinen orja on pukeutunut sopimattomasti, pöyhkeillen keikarin tavoin liian leveässä togassaan yhdellä Rooman kaupungin pääkaduista ainoastaan sen takia että tulisi nähdä, mikä herätti ohikulkijoissa pahennusta. Pukeutumisen lisäksi hänen käytöksensä herätti pahennusta, kun hän tietoisesti istui väärään paikkaan, kohdassa Hor. *Epod.* 4.15-16:

sedilibusque magnus in primis eques
Othone contempto sedet!

“Hän istuu ylevänä ritarina Othon laista välittämättä eturivin
paikoilla.”

Vaikka kyseisessä kohdassa ei esiinny suoraan aistihavaintoa, liittyy se kuitenkin kiinteästi näköhavaintoon, sillä Lucius Roscius Otho oli säätänyt vuonna 67 eaa lain, jossa määrättiin, että teatterin ensimmäiset penkkirivit olivat varattuja ritarisäätyisille. Tahallisesti varatulle paikalle istuminen oli suorastaan julkeaa, sillä tämä entinen orja

---

²⁸ Aldrete 2014, 62.

²⁹ Watson 2003, 149-150.

kuvitteli olevansa jotain huomattavasti enemmän kuin syntyperänsä ja menneisyytensä puolesta oli. Horatiusta todennäköisesti käytännön lainrikkomusta enemmän huolettikin entisen orjan huoleton ja sosiaalisia normeja rikkova röyhkeys.³⁰

Tutkimassani aineistossa huomioni kiinnittyi siihen, että suurin osa kuvaavista näköhavainnoista on negatiivisiksi luokiteltavia. Horatius kuvaa yhdessä satiireistaan, kuinka mies saattaa kutsua poikaansa vähemmän mairittelevilla, mutta kontekstin huomioon ottaen jopa jollainlailla rakastavilla lempinimillä pojan ulkomuodon mukaan. Jos poika siristelee silmiään, isä kutsuu häntä kiersilmäksi. Jos pojan jalat taas ovat kasvaneet kieroon, niin isä kutsuu häntä kampurajalaksi:

Strabonem appellat paetum pater, et pullum, male parvussi cui
filius est, ut abortivus fuit olim Sisyphus; hunc varum distortis
cruribus, illum balbutit scaurum pravis fultum male talis.

”Kiersilmäistä poikaansa isä kutsuu ’raukeasilmäiseksi’ (*Paetus*) ja Sisyfus-kääpiön kokoista pienikokoista poikaansa omaksi ’tipusekseen’ (*Pullus*). Vääräsääristä poikaa isä kutsuu ’pihtipolveksi’ (*Varus*) ja kieroilla kannoillaan tuskin pysyttelevää hän lepertelee omaksi ’kampurajalakseen’ (*Scaurus*).” (Hor. *Sat.* 1.3.44-48.)

Tosin, on otettava huomioon, että monet roomalaiset lisänimethän eivät olleet erityisen mairittelevia, joten isän pojalleen antamat hellittelynimet toimivat hyvin kyseisessä viitekehyksessä. Pienuus, joka edellisessä satiirissa oli suloista, voidaan myös laskea jossain määrin negatiiviseksi:

rogabat
denique, cur umquam fugisset, cui satis una
farris libra foret, gracili sic tamque pusillo,

”Lopulta hän kysyi, miksi hän oikeastaan oli karannut, kun oli niin pieni ja hento, että riitti naula jauhoja päivässä.” (Hor. *Sat.* 1.5.68-69.)

---

³⁰ Watson 2003, 165.

Ruma ulkonäkö voi myös olla huvittava elementti, jonka vitsi täytyy ymmärtää jälleen sosiaalisessa kontekstissa, kuten satiirissa 1.3.30-32:

rideri possit eo, quod
rusticius tonso toga defluit et male laxis
in pede calceus haeret.

”Häntä voitaisiin pilkata siitä, että hänen hiuksensa on leikattu maalaismaisesti, että hänen togansa roikkuu rumasti ja että hänellä on jalassaan sopimattoman väljät sandaalit”.

Toisaalta samassa runossa Horatius on yrittänyt vedota siihen, että vaikka oma ystävä pukeutuisi epäsiististi, olisi sopivaa katsoa tämän vikojen ohi, sillä kuoren alla sykkii kuitenkin aito sydän. Ulkonäkö ei siis aina tarkoita kaikkea, ainakaan läheisimmissä ihmissuhteissa.

Ulkonäöstä voidaan ystävien kesken laskea myös leikkiä, kuten satiirissa 1.5, jonka eräässä kohdassa Horatiuksen ystävät kiusoittelevat toisiaan:

At illi foeda cicatrix
saetosam laevi frontem turpaverat oris.
Campanum in morbum, in faciem permulta iocatus,
pastorem saltaret uti Cyclopa rogabat:
nil illi larva aut tragicis opus esset corthurnis.

“Sillä paha arpi rumensi Messiuksen otsaa parran peittämien kasvojen vasemmalla puolella. Pilailtuaan aikansa hänen campanialaisen tautinsa ja hänen kasvojensa kustannuksella Sarmentus pyysi Messiukselta matkimaan kyklooppien paimentanssia; hänhän ei tarvitsisi naamiota eikä tragedioiden koturneja.” (Hor. *Sat.* 1.5.60-62.)

Komeus taas on harvinainen positiivinen maininta, kuten satiirien runossa 1.6:

quo morbo Barrus, haberi
et cupiat formosus, eat quacumque, puellis
iniciat curam quaerendi singula, quali
sit facie, sura, quali pede, dente, capillo.

“Ikäänkuin jos joku Barruksen tautia sairastava keikari haluaa käydä komeasta miehestä, niin minne meneekin, hän herättää nuorissa naisissa halun kysellä yksityiskohtia, kuten millaiset kasvot hänellä on, millaiset sääret, jalat, hampaat ja hiukset.”
(Hor. *Sat.* 1.6.30-3.)

Toisaalta kun kaunis ulkomuoto mainitaan 'tautina', se ei kuulosta erityisen mairittevalta. Brownin kommentaarin mukaan feminiininen Barrus sai kateelliset naiset kyselemään hänen ulkomuodostaan, samalla lailla kuin huolestuneet kansalaiset kyselevät lupaavan virkamiehen syntyperästä.³¹

Äänet esittäytyvät pääasiassa negatiivisessa mielessä, mikä sopii erityisesti satiirien valittavaan luonteeseen. Hyviä käytöstapoja rikkovat on mainittu; laulaja Tigellius laulaa pyytämättä juomalaulun kertosaettä, milloin korkealta ja milloin matalalta, eikä itse Caesarkaan saisi häntä hiljentymään:

[Tigellius] citaret “io Bacche!” modo summa
voce, modo hac, resonat quae chordis quattuor ima.
(Hor. *Sat.* 1.3.7-8.)

Horatius kritisoi myös niitä, jotka lukevat ääneen kirjoituksia keskellä Forumia tai kylpylöissä ja nauttivat siitä miten jälkimmäisessä paikassa ääni oikein kaikuu:

In medio qui scripta foro recitent, sunt multi, quique lavantes:
suave locus voci resonat conclusus.
(Hor. *Sat.* 1.4.75-76)

Tätä voisi ehkä verrata meidän aikanamme niihin, jotka puhuvat kovaan ääneen puhelimessa esimerkiksi kirjastossa tai linja-autossa, eivätkä ymmärrä normaaleja yleisiä käyttäytymissääntöjä. Horatius myös saattaa vihjata, että kyseisenlaisilta

---

³¹ Brown 1993, 154-155.

henkilöiltä uupuu tietynlainen hyvänä ominaisuutena pidetty vaatimattomuus. Röyhkeys saa moitteita muutenkin: Horatiuksen mukaan Novius, vaikka Forumilla olisi kaksisataa kääryä ja kolme hautajaiskulkuetta, huutaa niin lujaa, että hukuttaa äänensä alle kaiken muun:

at hic,
si plostra ducenta concurrantque foro tria funera magna, sonabit
cornua quod vincatque tubas: saltem tenet hoc nos.
(Hor. *Sat.* 1.6.42-45)

Epodissa 6 Horatius on ottanut hampaisiinsa erään häntä ärsyttäneen miehen, haukkuen tuota koiraksi, joka ahdistelee vastaan tulijoita. Runoilija ilmaisee olevansa valmis ottamaan toisen rähinät vastaan, kohdassa Hor. *Epod.* 6.3-4:

quin huc inanis verte, si potes, minas
et me remorsurum pete.

”Mikset sinä, jos voit, käännä tänne tyhjiä uhkauksia ja
hyökkää minun kimppuuni, joka puren takaisin?”

Hyökkääminen ja pureminen ovat hyvin fyysisiä kuvauskeinoja. Koiravertaus jatkuu halki runon. Hän sanoo jahtaavansa toista kuin punertava spartalainen tai molossilainen koira, *qualis aut Molossus aut fulvus Lacon* (Hor. *Epod.* 6.5) joka metsästää tarkkaavaisena, korvat pystyssä, *altas aure* (Hor. *Epod.* 6.7). Horatius vertaa toista suteen, joka kykenee vain ulvomaan pelokkaasti valittaen ja haistelemaan sille heitettyjä tähteitä, kohdassa Hor. *Epod.* 6.9-10:

tu, cum timenda voce complesti nemus,
proiectum odoraris cibum.

Yksinäisellä sudella ei ole lauman suomaa turvaa, minkä Horatius tuo esille. Vahva metsästyskoira tai laumanvartijakoira, jollaiseksi hän on itseään luonnehtinut, on nälkäiselle, toisten jätteisiin tyytyvälle sudelle vaikea vastus.

Kun koiravertaukset eivät enää riitä, Horatius siirtyy nautaeläimiin ja jatkaa samalla haastavalla linjalla kertoessaan sarviensa olevan valmiina kohotettuina, *parata tollo cornua* (Hor. *Epod.* 6.12). Näin hän maalaa itsestään kuvan vihaisena härkänä, jonka alueelle runon kohde on tunkeutunut. Horatius lopettaa runon varsin aggressiivisesti kuulohavaintoon, sillä toinen on väärässä, jos luulee hänen purskahtavan itkuun kuin lapsi, puolustamatta itseään: *inultus ut flebo puer.* (Hor. *Epod.* 6.16)

Epodissa 9, jonka Horatius on osoittanut Maecenaalle, runoilija miettii milloin hän pääsisi juhlimaan Caesarin voittoa Maecenaan avaraan kotiin yhdessä ystävänsä ja mesenaattinsa kanssa, nauttien musiikista, kuten kohdassa Hor. *Epod.* 9.3-5:

te cum sub alta (si Iovi gratum) domo,
beate Maecenas, bibam
sonante mixtum tibiis carmen lyra

”Juon kanssasi korkeakattoisessa, kuten on Juppiterille
mieluista, varakas Maecenas, lyran ja huilun säestäessä.”

Maecenaan talo on avaruutensa takia hyvä paikka juhlia. Sen akustiikka oli varmasti hyvä, sillä muuten musiikista olisi ollut hankala nauttia. Runoilijan ystävän ja mesenaatin varakkuus tulee esille myös siinä, kuinka korkea katto talossa oli. Kyseessä lieneekin ollut kunnan lukaali, eikä mikään vaatimaton kerrostaloasunto, joihin tavalliset roomalaiset joutuivat tyytymään. Horatius on kuvannut mukavaa sosiaalista tilannetta, jolloin viiniä ja viihdykettäkin riitti. Kyseisen kohdan kuulohavainto on miellyttävä. Illalliskutsut olivat olennainen osa roomalaisen ylhäisömiehen elämää ja on luonnollista, että Horatius käsittelee niitäkin runoissaan.³²

Statuksella oli roomalaisessa yhteiskunnassa paljon merkitystä ja se näkyi henkilön ulkonäössä ja ulosannissa. Toisaalta oli varsin yleistä, että ihmiset yrittivät esittää olevansa jotakin muuta kuin oikeasti olivat, esimerkiksi pukeutumalla hienommin kuin heidän oma asemansa yhteiskunnassa oikeutti. Näin toimi esimerkiksi Horatiuksen moittima entinen orja, joka ei syntyperänsä ja menneisyytensä puolesta ollut oikeutettu istumaan teatterissa siellä missä ns. parempi väki, mutta esitti silti kuuluvansa yläluokan

---

³² Illalliskutsuihin liittyi myös useita aistihavaintoja, joita olen käsitellyt tarkemmin kohdassa 2.2.

edustajien joukkoon. Tästä röyhkeydestä suivaantuneena Horatius muistuttaa, ettei varallisuus muuta syntyperää.³³ Kyseinen toteamus on sinänsä mielenkiintoinen, sillä runoilija oli vapautetun poika eikä näin ollen ollut itsekään mistään vanhasta mahtisuvusta lähtöisin.

Ehkä syynä erityiseen ulkonäön korostumiseen maininnoissa on voinut olla se, ettei paikallisten ihmisten ulkonäössä ole ollut niin suurta variaatiota kuin nykyisin, kun matkustaminen on helpompaa ja eri etnisistä taustoista tulevat ihmiset sekoittuvat helpommin keskenään. Hiusten tai silmien väri ei ole noussut esille yhdessäkään tutkimassani kohdassa. Toisaalta, pohjoisen vaaleat ja sinisilmäiset ihmiset olisivat todennäköisesti olleet orjina, ja on eri asia miten paljon Horatiusta olisi kiinnostanut kuvailla kyseistä kansanosaa itse yläluokan edustajana. Jos kaikilla on ollut pääasiassa samanväriset hiukset ja silmät, ei asian mainitseminen liene ollut olennaista kuin tilanteissa, joissa ulkonäkö poikkeaa olennaisesti totutusta: Ihmiset on ollut helpompi erottaa vaatetuksen tai muiden selkeiden ulkoisten tuntomerkkien kuten arpien perusteella.

2.1.2. Naiset Horatiuksella

Naisten ulkonäkö nousee Horatiuksella myös arvostelun aiheeksi; nainenhan voi piilottaa vaatteittensa alle ruman ulkomuotonsa. Tässä mielestäni korostuu jälleen näköaistin merkitys: Kun näet jotakin omin silmin, voit todeta sen olevan totta. Se miten roomalaiset matroonat pukeutuivat pitkiin nilkat peittäviin vaatteisiin oli toisaalta huijaamista, mutta taas ne, jotka eivät niin tehneet, saattoi löytää haisevasta ilotalosta.

Sopimattomasti pukeutuneet olivat prostituoituja tai käyttäytyivät muuten (seksuaalisesti) epäsovivasti, kuten kohdassa Hor. *Sat.* 1.2.94-95:

matronae praeter faciem nil cernere possis,
cetera, ni Catia est, demissa veste tegentis,

---

³³ Hor. *Epod.* 4.6, *Fortuna non mutat genus.*

”Naimisissa olevasta naisesta et näe kuin kasvot, koska kaikki muu on maahan asti ulottuvan puvun peitossa, ellei kyseessä ole Catia.”

Catia oli Brownin kommentaarin mukaan eräs tietty matroona, jonka sanotaan olleen niin häpeämätön, että hän petti miestään erään kansantribuunin kanssa Venuksen tempelissä pelkän verhon suojatessa heitä muiden tempelissä kävijöiden katseilta.³⁴

Kun nainen pukeutui togaan, joka oli varattu vain miehille, saattoi helposti kadulla erottaa hänen pelkällä vilkaisulla olevan prostituoitu.³⁵ Kunniallisen emännän ulkonäön tuli olla siistitty; toisin kuin satiirin 1.8 noitien, jotka pukeutuivat mustaan ja kulkivat paljain jaloin, hiukset levällään, heidän ihonsa ollessa pelottavan kelmeän värinen.

Vidi egomet nigra succinctam vadere palla
Canidiam, pedibus nudis passoque capillo,
cum Sagana maiore ululantem: pallor utrasque
fecerat horrendas aspectu.

“Minä näinkin Canidian vaeltavan siellä mustaan vaippaan verhoutuneena, paljain jaloin ja hiukset hajallaan ja ulisevan vanhemman Sagana-sisaruksensa kanssa. Heidän kasvonsa olivat niin kalpeat, että kumpaakin oli paha katsella.” (Hor. *Sat.* 1.8.23-26.)

Samat noidat esiintyvät myös *epodissa* 5, jossa pahat noidat ovat kaapanneet pojan ja aikovat tehdä hänen ruumiistaan taikakaluja, jotka auttaisivat Canidiaa voittamaan rakastajansa sydämen. Poika anelee päästäkseen pois, mutta noidat eivät suostu, minkä seurauksena poika kiroaa heidät itse. Kohdassa Hor. *Epod.* 5.4-5 noitien katseet ovat vihaisia kun he tuijottavat poikaa pistävästi:

aut quid omnium
vultus in unum me truces?

---

³⁴ Brown 1993, 111.

³⁵ Brown 1993, 107. Tämä tulee esille myös myöhemmin samassa satiirien runossa, kohdassa 1.2.83 *togatae = meretrices*, ilotytöt.

”vaan mitkä kaikkien näiden [noitien] raivokkaat katseet yksin
minussa?”

Tilanne on painostava. Jokainen tietää, kuinka ikävä on joutua huomion keskipisteeksi tahtomattaan. Vielä runon alussa kyseisessä kohdassa poika ihmettelee pelokkaana näiden paheellisten naisten vihaisia katseita, sillä hän ei ole tehnyt henkilökohtaisesti heille mitään. Noitien katsetta on kuvattu myös lisää pari riviä myöhemmin kohdassa Hor. *Epod.* 5. 7-8:

quid ut noverca me intueris aut uti
petita ferro belua?’

”miksi katsot minua kuin äitipuoli, tai kuin villipeto, jonka
kimppuun on hyökätty aseina?”

Noitien hurja ulkonäkö korostuu useammassa kohdassa, esimerkiksi Canidian hiukset olivat kampaamatta ja niiden sekaan oli letitetty kyykäärmeitä, *Canidia, brevibus iplicata viperis crinis et incomptum caput* (Hor. *Epod.* 13-14). Käärmeiden ajateltiin olevan maagisia eläimiä ja niitä kannettiin esimerkiksi joissain Bacchuksen uskonnollissa rituaaleissa. Italiassa tavataan aspiskyytä, joka on kooltaan pieni, mutta hyvin myrkyllinen. Käärmeiden käyttäminen hiuskoristeina yhdisti hänet fuurioihin, raivottariin.³⁶ Myöhemmin samassa runossa Canidian on kuvattu raivoissaan pureskelevan peukalooaan (l. peukalonkynttään) tummenneilla hampaillaan, *saeva dente livido Canidia rodens pollicem* (Hor. *Epod.* 5.47-48). Horatius on näin verrannut Canidiaa raivoissaan villieläimeen, jolla on pitkät kynnet ja likaiset hampaat.

Canidian avustajan Saganan terävät hiukset töröttivät kuin merisiilin piikit tai laurentumilaisen villisian karvat:

horret capillis ut marinus asperis

echinus aut Laurens aper.³⁷

(Hor. *Epod.* 5.25-26).

---

³⁶ Watson 2003, 199.

³⁷ Tästä esiintyy myös useampaa muotoa. Esimerkiksi Watson on kommentaarissaan päättänyt käyttämään sanaa *currens* sanan *Laurens* tilalla.

Muiden osallistuneiden noitien ulkonäöstä ei ole puhetta, mutta heitäkin on kuvattu tavalla, mikä on ollut epäsoviva. Veia, kaivaessaan kuoppaa johon poika tultaisiin kaulaan asti hautaamaan, ähisi työnteossa; *ingemens laboribus* (Hor. *Epod.* 5.29). Kaikki epämääräinen ääntely katsottiin eläimelliseksi ja siksi kaikki liialliset kehon äänet, kuten röyhtäily ja piereskely, oli sopimatonta erityisesti yläluokan keskuudessa siinä missä alemmaa kansanosaa kyseiset äänet enemmänkin huvittivat.³⁸ Paikalla oli myös neljäs noita, Ariminulainen Folia, jonka himo oli maskuliinista, ts. liian voimakasta naiselle: *masculae libidinis Ariminensem Foliam*. (Hor. *Epod.* 5.43-44)³⁹

Se implikoi, että Folia saattoi olla homoseksuaali. Tässä tulee jälleen hyvin esille se, kuinka naisten kuului olla naisia ja miesten miehiä. Folialle ei sopinut miesmäinen himo, mutta toisaalta aikaisemmin mainittu Barrus oli liian naismainen sopiakseen Horatiuksen ihannemiehen malliin. Molemmat rikkoivat siis heidän sukupuolensa asettamia rajoja, käyttäytyen päinvastoin kuin olisi ollut suotavaa.

Epodin 5 pojalla taas on päällään nuoren pojan *toga praetextra*, jossa oli purppurainen päärme, kuten on kuvattu kohdassa Hor. *Epod.* 5.8: *per hoc inane purpurae decus precor*, ”rukoulen tämän tyhjän purppurakoristuksen kautta”. Poika tietää, ettei hänen ylhäisellä syntyperällään ole näille kamalille naisille mitään väliä, eikä purppura tällä kertaa suojele häntä. Purppuraisen päärmeen ajateltiin suojaavan kantajaansa myös uskonnollisessa mielessä⁴⁰, mutta se ei ole ollut tarpeeksi estämään näitä noitia kaappaamasta poikaa. Poika on nuori, eikä vielä saanut aikuisen togaansa, jota kutsuttiin nimellä *toga virilis*. Hänen nuoruuttaan ja haavoittuvuutta kuvaa hyvin seuraava kohta, Hor. *Epod.* 5.9-12:

ut haec trementi questus ore constitit
insignibus raptis puer,
impube corpus, quale posset impia
mollire Thracum pectora

”Ja kun poika valitettuaan ääni tärysten seisten paikoillaan,
arvomerkkit ryöstettyinä,

---

³⁸ Toner 2015, 5, 7.

³⁹ Folian kuvaus ei ole aistihavainto, mutta täydentää Horatiuksen kuvausta noidista ja alleviivaa kyseisten naisten moraalista rappiota.

⁴⁰ Quit. *Decl.* 340.13 *ipsum illud sacrum praetextatum... quo infirmitatem puerititiae sacram facimus et venerabilem*.

keskenkasvuinen keho, jollainen olisi voinut pehmittää traakialaisten jumalattomat sydämet.”

Nuorena ja alastomana pojan on ollut vaikea puolustautua noitia vastaan. Hänen olemuksensa olisi saanut traakialaistenkin sydämet pehmenemään, mutta ei katalien noitien. Traakialaiset olivat tunnettuja julmuudestaan⁴¹, erityisesti lapsia kohtaan, mistä esimerkkinä voisi pitää Polydoroksen kohtaloa kreikkalaisessa mytologiassa.⁴² Horatiuksen kuulijoiden on ollut helppo samaistua tilanteeseen ja ymmärtää sen vakavuus: nuori avuton poika olisi voinut hyvin olla he itse tai heidän oma poikansa. Tarkka, erityisesti näköaistia ravistava kuvailu tuo pelon ja noitien teon kammottavuuden lähemmäksi kuulijakuntaa. Tekojen tekijänä on toimillaan ja ulkonäöllään sopivuuden rajat rikkova nainen, joka suorittaa teon lihallisten himojen takia, mikä oli barbaarista noin muutenkin, mutta erityisen epäsoviva naiselle.

Horatiuksellakin esiintyy samanlaista kiinnostusta taikuutta kohtaan kuin mitä on Watsonin mukaan havaittavissa Ovidiuksella, Senecalla ja Lucanuksella.⁴³ Niinpä koin järkeväksi käsitellä hieman tarkemmin noitia ja heidän rituaalejaan Horatiuksen näkökulmasta. Usein noitien ja heidän rituaaliensa kuvailuun nimittäin myös liittyy voimakkaita aistihavaintoja.

Canidia, noitien johtajatar, on aktiivisesti mukana epodeissa 5 ja 18 sekä satiirissa 1.8. Kahdessa jälkimmäisessä hänellä on myös muita noitia seuranaan. Canidia mainitaan myös esimerkiksi epodissa 4, jossa runoilija epäilee Canidian myrkyttäneen ruuan.⁴⁴

Kaikenlaiset rituaalit, olipa kyse uskonnollisista tai maagisista riiteistä, pyrkivät tarjoamaan laaja-alaisesti aistiärsykeitä. Suitsukkeiden polttaminen, uhraaminen sekä laulu ja musiikki kuuluivat olennaisena osana rituaaleihin ja niiden suorittamiseen. Erityisesti taikuus pyrki sekoittamaan tutun ja turvallisen uudella, oudolla tavalla, muokaten tutuista aineksista täysin vieraan sekoituksen. Vieraus oli pelottavaa ja arveluttavaa. Olihan se nähty mitä tapahtui, kun tutut ja turvalliset esi-isien tavat

---

⁴¹ Watson 2003, 196.

⁴² Polydoroksen isä oli Troijan kuningas Priamos, joka sodan sytyttyä oli huolissaan nuoren poikansa turvallisuudesta, joten hän lähetti Polydoroksen Traakian kuningas Polymestorin hoviin rikkauksien kera ja pyysi pitämään lapsesta huolta. Polymestor suostui, mutta kun Troija hävisi sodan, hän surmasi Polydoroksen, jotta sai pitää aarteet itsellään.

⁴³ Watson 2007, 101.

⁴⁴ Olen käsitellyt runoa tarkemmin kohdassa 2.2.

hylättiin. Maailma ajautui sekasortoon, jota nousukkaiden ja muiden pyrkyreiden oli helppo hyväksikäyttää. Sosiaalinen rappio ja hedonismi pääsivät kukoistamaan, kun vanhat tavat eivät enää rajoittaneet 'vääränlaisen aineksen' käytöstä. Noidat jo itsessään, kuten on aiemmin kuvattu, olivat moraalisesti arveluttavaa pohjasakkaa. Naiset, jotka eivät käyttäytyneet kunniallisen matroonan tavoin, eivät pukeutuneet pitkiin peittäviin vaatteisiin tai pitäneet ulkonäöstään huolta. Kunniallisen yläluokkaisen naisen ei kuulunut kulkea kaupungilla, vaan koti oli naisen valtakunta, missä hänet saattoivat nähdä vain talossa asuvat. Ajateltiin, että pitkä peittävä vaate suojasi katseilta ja näin tietynlaiselta moraaliselta korruptiolta. Luonteeltaan naisen kuului olla siveä, uskollinen ja vaatimaton.⁴⁵

Horatiuksen runoissa noidat ovat kaiken tämän ihannekuvan vastakohta takkuisine hiuksineen maagisia loitsuja manaten, usein kohteenaan yläluokkalaiset miehet, jotka sattumalta sattuiivat olemaan myös Horatiuksen oletettu kohdeyleisö. Nämä noidat olivat likaisia, haisevia sekä moraalisesti arveluttavia haluineen ja tekoineen. Heidät on kuvattu kaikkia muita paitsi makuaisista käyttäen pahoiksi, ellei oteta huomioon epodia 4, jossa Horatius epäilee Canidian myrkyttäneen ruuan, sillä se maistuu liian voimakkaasti valkosipulille. Horatius on voinut pelätä, mitä tapahtuisi, jos naiset ajautuisivat moraaliseseen rappioon. Uskottomasta, rakkausloitsuja latelevasta naisesta ei ole enää niin pitkä matka noidaksi muuttumiseen.

Horatius on käyttänyt maagisten rituaalien kuvaamisessa värikästä, voimakasta kieltä, vedoten erityisesti näköaistiin esimerkiksi kuvaillessaan kuinka pöllönsulkia ja -munia uitettiin sammakonveressä ja ne sekoitettiin myrkyllisten yrttien kanssa ja poltettiin yhdessä nälkäiseltä koiralta ryöstetyn luun kanssa, Hor. *Epod.* 5.21-26:

et uncta turpis ova ranae sanguine
plumamque nocturnae strigis
herbasque quas Iolcos atque Hiberia
mittit venenorum ferax,
et ossa ab ore rapta ieiunae canis
flammis aduri Colchicis.

---

⁴⁵ Aldrete 2014, 63.

Savu on kirvellyt silmissä ja luultavasti haissut pahalle. Myöhemmin runoilija kuvaa, kuinka Canidian vanha rakastettu oli loitsitulla hajuöljyllä valeltu, *nardo perunctum* (Hor. *Epod.* 5.50). Kyseisessä kohdassa yhdistyy sekä haju- että tuntoaistimus. Nardus -kasvista tehtyä öljyä käytettiin hajusteena. Kasvia esiintyy luontaisesti Himalajan vuoristossa, mikä osaltaan kertoo kaukaisten kauppareittien merkityksestä roomalaiselle yhteiskunnalle, sillä nardus oli yksi suosituimmista hajusteista.⁴⁶

Huolestuttavinta kuitenkin on, että tämän viidennen epodin tapahtumapaikka on jossakin Roomassa, sillä runossa mainitaan Esquilinus -kukkulan sudet ja siivekkäät l. haaskalinnut, *lupi et Esquilinae alites* (Hor. *Epod.* 5.97) sekä Suburan koirat, *Suburanae canes* (Hor. *Epod.* 5.59). Kyse on luultavasti ollut kulkukoirista, joita Roomassa oli paljon. Esquilinus -kukkulalla sijaitsi aikoinaan hautausmaa, joka mainitaan noitien taikarituaalien paikkana satiirissa 1.8. Suburakaan ei ole ollut erityisen hyvämaineinen kaupunginosa.⁴⁷ Näin Horatius on halunnut painottaa, että noitien kuvaama uhka on ollut todellinen ja lähellä.

Epodissa 17 Horatius tapaa Canidian uudelleen. Tällä kertaa noita on hermostunut runoilijalle ja langettanut tuon päälle kivuliaan loitsun, joka aiheuttaa monia ikäviä fyysisiä, aistein havaittavia vaivoja, kuten tulee parhaiten esille kohdassa Hor. *Epod.* 17.21-26:

fugit iuventas et verecundus color,
relinquor ossa pelle amicta lurida,
tuis capillus albus est odoribus.
nullum a labore me reclinat otium;
urget diem nox et dies noctem neque est
levare tenta spiritu praecordia.

“Karkaa nuoruus ja punastus, jäljelle kalmankalpean nahan verhoamat luut, ja hiukseni ovat hajuaineidesi takia valkeat. Mikään ei suo lepoa vaivoiltani, yö seuraa päivää ja päivä yötä, ja keuhkoni ovat väsyneet hengenahdistuksesta.”

---

⁴⁶ Dalby 2000, 196.

⁴⁷ Watson 2003, 228.

Tässä runossa noidan kamaluus on erilaista, eikä noidan ulkonäköä tai naiseutta kuvata yhtä paljon kuin aikaisemmissa epodeissa 8 ja 12. Canidia on aktiivisena toimijana Horatiuksen kipujen aiheuttajana. Vaikka Canidia on kuvattu negatiivisessa valossa, tuo on onnistunut siinä mitä on ollut tekemässä ja pääsee puhumaan epodissa 17. Noita ei siis ole vain persoonaton tekojen kohde, vaan aktiivinen hahmo, joka voi vaikuttaa asioiden kulkuun.

Satiirien kuvaus noidista on koomisempi kuin epodien, joissa noitien mystisillä rituaaleilla on huomattavasti pahaenteisempi sävy. Toisaalta, noidat ovat kuitenkin fiktiivisiä hahmoja, joiden avulla Horatius kuvailee Roomaa ja sen kansalaisia uhkaavia asioita. Nämä naiset ovat kaikessa kamaluudessaankin vain mielikuvituksen tuotetta, toisin kuin seuraavassa kohdassa kuvattu aito, vanhempi nainen.

2.1.3. *Vitula*, vanhempi nainen

Epodeissa 8 ja 12 Horatius hyökkää sanallisesti vanhemman naisen kimppuun, haukkuen tuon ulkonäköä ja seksuaalisia vaatimuksia, ollessaan itse kykenemätön erektioon, minkä hän selittää johtuvan naisen rumasta ulkonäöstä ja ominaisuuksista. Horatius lienee halunnut kritisoida kyseisillä runoillaan myöhäisen tasavallan aikaan yleistynyttä karikatyyristä naistyyppiä: vanhempaa, seksuaalisesti vapautunutta, yläluokkaista naista. Vanha nainen on vaatimuksissaan koominen, mutta niin on myös Horatius, kun on ylipäättään tullut tutustuneeksi kyseisenlaiseen naiseen.⁴⁸ Horatius aloittaa epodin 8 kuvailemalla vanhempaa rakastajatartaan seuraavalla tavalla:

Rogare longo putidam te saeculo
viris quid enervet meas,
cum sit tibi dens ater et rugis vetus
frontem senectus exaret
hietque turpis inter aridas natis
podex velut crudae bovis!
sed incitat me pectus et mammae putres,
equina qualia ubera,
venterque mollis et femur tumentibus

---

⁴⁸ Watson 2003, 288, 293.

exile suris additum.

“Kysytkö minulta, sinä vuosikausia näivettynyt, mikä tekee miehuuteni voimattomaksi, vaikka sinulla on mustat hampaat ja vanhuus kyntää kasvoillesi ryppyjä ja ruma peräreikä ammottaa kuihtuneiden pakaroidesi välissä kuin sairaalla lehmällä. Vaan minua kiihottaa rintasi ja kuihtuneet nisäsi, jollaiset on tammalla, sekä pehmeä vatsasi ja laihat reidet liitettynä turvonneisiin sääriin.” (Hor. *Epod.* 8.1-10)

Tilanne piirtyy selkeästi yleisön mieleen. Horatius katselee alastonta naista, mahdollisesti intiimissä makuuhuoneessa, ja selittää tuon ruman ulkomuodon vieneen häneltä halut, tehden hänestä kyvyttömän suoriutumaan siitä, mitä nainen häneltä vaatii. Näköaistilla on suuri merkitys naisen kuihtuneen ja suorastaan luotaantyöntävän ulkonäön arvioinnissa. Horatius, hyvin sarkastisesti, ilmaisee kiihottuvansa naisen elähtäneistä rinnoista.⁴⁹ Vanhan naisen keho on kuihtunut ja vain varjo siitä, mitä se kenties tuon nuoruuden päivinä oli, ja silti nainen pitää itseään niin kiihottavana, että runoilijan pitäisi suoriutua kuin kunnan rakastaja. Horatius vierittää näin oman ’virheensä’ vastapuolen niskoille, toistaen tässä samaa teemaa kuin satiirissa 1.3. Siinä runoilija saa kritiikkiä kritisoidessaan toisten vikoja, mutta sen sijaan että olisi myöntänyt olleensa väärässä, hän vetoaa omien vikojensa olevan erilaisia ja ehkä pienempiä kuin ne, joita hän oli toisissa kritisoinut.⁵⁰

Horatiuksen rakastajatar, sen lisäksi että osoitti naiselle sopimatonta aktiivista seksuaalisuutta, on lisäksi liian vanha. Rakkaus oli varattu nuorille ja virkeille, sillä samalla kun nainen vanheni eikä kyennyt enää saamaan lapsia, himokin menetti merkityksensä.⁵¹ Vanhojen ihmisten seksuaalisuus oli roomalaisille jotenkin absurdia ja jopa humoristista.⁵² Ylhäisen syntyperänsä lisäksi nainen on todennäköisesti vieläpä naimisissa, päätellen kohdasta Hor. *Epod.* 8.13-14:

nec sit marita quae rotundioribus
onusta bacis ambulet;

⁴⁹ Watson 2003, 298.

⁵⁰ Hor. *Sat.* 1.3.20. ‘Nullane habes vitia?’ Immo alia et fortasse minora.

⁵¹ Watson 2003, 389.

⁵² Watson 2003, 228-228.

”Eikä kukaan (muu) aviovaimo kulkisi pyöreämpiä helmiä kantaen.”

Vanhempi nainen siis syyllistyy Horatiuksen kanssa aviorikokseen, mikä tietysti alleviivaa naisen sopimatonta käytöstä. Naiselle suodun liiallisen vapauden ajateltiin yleensä olevan syynä aviorikoksiin, esimerkiksi silloin kun naisen sallittiin ottaa aktiivisempi rooli vaikkapa seurustelussa aloitteentekijänä.⁵³

Epodi 8 loppuu Horatiuksen huomautukseen siitä, että mikäli nainen tahtoo jotakin toimintaa, on tämän itse tehtävä töitä sen eteen:

illitterati num magis nervi rigent
minusve languet fascinum?
quod ut superbo provoces ab inguine,
ore allaborandum est tibi.

“Eivät ne [stoaalaiset kirjat] saa lukutaidotonta penistä enemmän kovaksi tai vähemmän veltoksi. Jotta saat kiihotettua sen haaruksistani, sinun on vaivauduttava työskentelemään suullasi.”

Sanoillaan Horatius loukkaa naista, vahvistaen ettei tuo ollut tarpeeksi viehättävä saadakseen hänen kaluaan kovaksi, joten fellaatio oli ainut mahdollisuus. Sen ajateltiin olevan halventavaa, erityisesti suorittavan osapuolen osalta. Toisaalta taas vanhojen naisten ajateltiin yleisesti olevan hyviä siinä.⁵⁴ Nainen tuntuu ymmärtävän itsekkin olevansa jo vanhempi, joten hän oli levittänyt stoaalaiset kirjat, *libelli Stoici*, näkyvälle paikalle, vedotakseen Horatiukseen omalla oppineisuudellaan ja saadakseen tuon myötämielisemmäksi seksuaalisiin tekoihin. Runoilijan haluja ne eivät tosin tuo takaisin, mikä toisaalta korostaa seksin fyysistä puolta. Jos nainen ei viehätä runoilijaa fyysisesti, mitään ei oikeastaan ole tehtävissä.

---

⁵³ Dalby 2000, 259.

⁵⁴ Watson 2003, 308.

Epodissa 12 Horatius tapaa jälleen saman vanhan naisen saman aiheen tiimoilta. Akti ei onnistu, sillä runoilijaa kuvottaa vanhan koko olemus, mikä tulee hyvin esille jo runon alussa, Hor. *Epod.* 12.3-6:

nec firmo iuveni neque naris obesae?
namque sagacius unus odoror
polypus an gravis hirsutis cubet hircus in alis
quam canis acer ubi lateat sus.

”Enkä ole voimakas nuorukainen, mutta minulla on herkkä nenä. Niinpä tarkkavainuisena haistan missä lepää pahanhajuinen nenäpolyyppi tai takkuinen vuohi kainaloissa kuten terävänenäinen koira haistaa missä sika lymyilee.”

Naisen epämiellyttävä hienhaju korostuu, sillä vaikkei Horatius enää olekaan omien sanojensa mukaan voimakas nuorukainen, hän kykenee haistamaan naisen kainaloista lemahtavan ikävän hajun. Nenässä oleva polyyppi eli limakalvon pieni pullistuma saattaa heikentää hajuaistia, jolloin kyseessä on aistielimiin ja havaintokokemukseen vaikuttava ongelma. Nainen ei ilmeisesti kyennyt haistamaan omaa pahaa vuohimaista hajuaan, mutta Horatius, jonka hajuaisti oli tarkka, sitäkin paremmin.⁵⁵ Takkuinen vuohi viittasi sekä ajamattomiin karvoihin että hienhajuun, josta Horatius on moittinut muitakin, kuten Gargoniusta.⁵⁶ Karvaisuus taas liitettiin, kuten vielä nykyäänkin, maskuliinisuuteen. Vallinneiden kauneusihanteiden mukaan ylimääräiset karvat eivät olleet kovin viehättäviä tai naisellisia. Lisää hiestä puhutaan kohdassa Hor. *Epod.* 12.7-12, jossa hien haju ja kosteus yhdistyvät rumaan valuvaan meikkiin ja sopimattomaan seksuaaliseen turhautumiseen:

qui sudor vietis et quam malus undique membris
crescit odor, cum pene solute
indomitam properat rabiem sedare! neque illi
iam manet umida creta colorque
stercore fucatus crocodili iamque subando
tenta cubilia tectaue rumpit.

---

⁵⁵ Watson 2003, 395-396.

⁵⁶ Hor. *Sat.* 1.2.27.

”Hiki ja haju jotka kasvavat kaikkialla hänen kehollaan, kun penis menettää voimansa ja villi himo kiireellä rauhoittuu! Eikä nyt hänen kasvoillaan pysy krokotiilin lannalla maalatun ihovoiteen värikään, jo kiimassa olemisellaan hän rikkoo vuoteen ja sen katoksen.”

Nainen taas ärsyyntyy Horatiuksen syihin ja huomauttaa, että olisi voinut hakea helpotusta muualtakin; kuinka runoilija jaksaa olla Inachian kanssa kolmekin kertaa yössä, mutta tuo veltostuu kun pitäisi edes kerran tehdä se hänen kanssaan, kohdassa Hor. *Epod.* 12.14-16:

‘Inachia langues minus ac me;
Inachiam ter nocte potes, mihi semper ad unum
mollis opus.’

”Inachialle veltostut vähemmän kuin minulle. Inachian kanssa kykenet kolmesti yössä, mutta minulle aina jo ensimmäinen yrityskin on pehmeä.”

Kyseisessä kohdassa tuntoaisti korostuu, mutta se on seurausta aikaisemmista näkö- ja hajuaistimuksista: kuinka naisen ruma ulkonäkö ja tuon luotaantyöntävä haju vievät pois kaikki runoilijan halut, niin ettei hän kykene saamaan erektiota, vaan hänen elimensä veltostuu ja pysyy pehmeänä. Nainen valittaa vielä lisää siitä, kuinka kosilainen Amyntas olisi ollut Horatiusta parempi myös miehisten ominaisuuksien osalta, kohdassa Hor. *Epod.* 12.19-20.

cuius in indomito constantior inguine nervus
quam nova collibus arbor inhaeret.

”Jonka kesyttömissä haaruksissa oleva elin on yhtä jyrkää kuin mäelle juurtunut nuori puu.”

Vanhan naisen ryppyinen iho ja väsähtänyt keho luovat kontrastin nuorelle puulle, jonka kaltaiseksi Amyntaksen penis on kuvattu. Epodit 8 ja 12, jotka käsittelevät runoilijan

vanhempaa rakastajatarta, ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka taidokkaasti Horatius osaa kerrosta kerronnassaan erilaisia aistihavaintoja vedotakseen kuulijaansa käyttäen hyväksi kaikkia aisteja.

Jonkinlainen keskitie naisten olemuksessa olisi ollut selkeästi eniten Horatiuksen mieleen: epärehellisyyttä oli olla näyttämättä luonnon suomaa kauneuttaan, mutta yhtä lailla vähäpukeisuus oli moraalisesti arveluttavaa ja kuvasti kyseisten naisten turmiollisuutta. Erityisesti naisten kuvaamisessa toistuu moraalinen rappio: ilotalot, joissa sopimattomasti pukeutuneet prostituoidut työskentelivät, haisivat. Se ei ollut kunniallisen roomalaisen naisen paikka. Oli myös naisen vika, mikäli aktin toinen osapuoli ei kiihottunut hänen ulkonäöstään. Ihon likaisuus, kehon paha haju ja elämellinen ulkomuoto korostuvat negatiivisesti. Toisaalta taas naiset ovat päässeet erityisesti epodeissa ääneen, eivätkä ole olleet pelkinä tarkastelun kohteina, vaan ovat kyenneet myös sanallisesti puolustautumaan runoilijan terävää kritiikkiä vastaan. Vapaiden ylhäisönaisten oli mahdollista esimerkiksi hankkia orjia ja olla vastuussa jossain määrin omista varoistaan ja taloudessa asuvista henkilöistä. Omista asioistaan päättävä roomalaisnainen oli monelle miehelle hankala yhtälö.⁵⁷

2.1.4. Värit, tavat ja rakkaus

Ulkonäköä ja suuria tunnetiloja on jo antiikissa kuvattu värein, kuten meilläkin, kun esimerkiksi joku kalpenee kauhusta tai on vihreä kateudesta. Horatiukseltakin löytyy pari esimerkkiä tällaisista kohdista, jotka perustuvat näköhavaintoon. Kalpeuden on voinut aiheuttaa järkytys, kuten kohdassa Hor. *Epod.* 7.16-17:

tacent et albus ora pallor inficit
mentesque perculsae stupent.

“Ovat vaiti ja valju kalpeus peittää kasvot, mielet jotka ovat järkytyksestä hämmentyneet.”

---

⁵⁷ Montserrat 2000, 164.

Kyseisessä kohdassa Horatius on syyttänyt kuulijoitaan siitä, kuinka turhan innokkaita roomalaiset ovat sotimaan ja kuvaa kyseisessä kohdassa, miten hänen moittivat sanansa aiheuttavat selkeästi nähtävän muutoksen yleisössä. Sen sijaan, että kyse olisi syytteiden aiheuttamasta puhtaasta järkytyksestä, Watson on kommentaarissaan sitä mieltä, että kalpeus tuo esille enemmänkin kyseisten sanojen nostattaman häpeän.⁵⁸ Pelko on totta kai perinteinen kalpeuden aiheuttaja ja näin on myös Horatiuksella kohdassa Hor. *Sat.* 2.8.35-37:

vertere pallor
tum parochi faciem nil sic metuentis ut acris
potores.

”Silloin kalpenivat isäntämme kasvot, koska hän ei pelännyt mitään niin paljon kuin juomareita.”

Kun kyse oli todellisesta kuolemanpelosta, Horatius on halunnut painottaa tilannetta ja tuonut esille Maeviuksen, jonka hän toivoi hukkuvan haaksirikossa. Kalpeuden lisäksi tämä on pelännyt niin paljon, että on hikoillut ja vaikeroinut, kohdassa Hor. *Epod.* 10.15-17:

o quantus instat navitis sudor tuis
tibique pallor luteus
et illa non virilis eiulatio

”Oi, miten miehistösi hikoilee ja mikä kellertävä kalpeus käy sinun kimppuusi, ja millainen epämiehekäs vaikerointi.”

Maevius on käytöksellään osoittanut, ettei edes osannut kuolla urheasti vaan on vaikeroinut epämiehekkäästi hikoillen ja kalpeana. Horatius luokin Maeviuksesta epämiellyttävän kuvan pelkurina yhdistämällä useita erilaisia aistihavaintoja. Edes kuollessaan Maevius ei osannut käyttäytyä kuten olisi ollut sopivaa.

---

⁵⁸ Watson 2003, 282.

Kalpeus on voinut johtua myös huonovointisuudesta tai epävarmuudesta erikoisen, vääränlaisen aterian jälkeen, kuten kohdassa Hor. *Sat.* 2.2.76-77: *vides ut pallidus omnis cena desurgat dubia?*, ”näetkö kuinka kalpeina kaikki nousevat epäilyttävältä aterialta?”. Kalpeus voitiin tulkita myös pahaenteiseksi, kenties siksi, että sairaa usein muuttuvat kalvakoiksi sairastaessaan ja kuolleet kalmankalpeiksi, kun kuolemasta on kulunut tarpeeksi aikaa. Tämä pahaenteinen kalpeus näkyy myös jo aikaisemmin mainitussa satiirien runossa 1.8, jossa noidat oli kuvattu kalpeiksi.

Värillä ja näin ollen näköhavainnolla oli merkitystä myös sillä, mitä ajateltiin hyväksi ja pahaksi. Valkoinen tarkoitti yleensä hyvää ja tervettä, musta pahaa ja sairasta kuten kohdassa *sani ut creta, an carbone notati?*, ”pitäisikö heidät merkitä terveiksi liidulla vai hiilellä?” (Hor. *Sat.* 2.3.246). Myös kohdassa Hor. *Epod* 12.1, jossa Horatius moittii vanhaa naista ja sanoo tuon olevan sopivin mustille norsuille, *mulier nigris dignissima barris*, musta väri nousee esille. Toki norsut ovat väriltään muutenkin tummia, mutta tässä yhteydessä se korostaa erityisesti sitä, kuinka kammottava kyseisenlainen seksuaalinen yhtyminen olisi.⁵⁹

Humoraaliopissakin neljä perusnestettä erotetaan toisistaan värein. Horatiuksella esiintyy musta, kiiltelevä sappi, *splendida bilis* (Hor. *Sat.* 2.3.141) kuvaamassa melankolista ja mahdollisesti mieleltään järkkynyttä henkilöä.

Epodissa 9 Horatius kuvaa, kuinka vihollinen, ymmärtäessään hävinneensä, vaihtaa purppuranpunaisen viittansa surupukuun, *hostis punico lugubre mutavit sagum* (Hor. *Epod.* 9.27-28). Tummat värit oli varattu negatiivisille asioille, kuten kuolemalle ja menetykselle. Kotiloista tehty purppuranpunainen oli varattu Roomassa vain eliitin ja erityisesti keisarien käyttöön, joten vaatteiden väreistä saattoi tunnistaa mihin yhteiskuntaluokkaan niiden kantaja kuului. Tästäkin kuitenkin ilmeisesti välillä lipsuttiin, sillä muutkin halusivat päästä osaksi eliitin etuoikeuksista.⁶⁰ Roomalaisen vapaasyntyisen miehen vaate oli valkea toga. Muut kuin Rooman kansalaiset saattoivat pukeutua värikkäämmiin ja vapaammin.⁶¹

---

⁵⁹ Watson 2003, 393.

⁶⁰ Toner 2014, 17.

⁶¹ Dalby 2000, 171.

Roomalaisille sosiaalinen hierarkia ja sen rajojen selkeys ulottui myös hajuaistin puolelle. Köyhät, joilla ei ollut aikaa tai varaa peseytyä kunnolla saati valella itseään hyväntuoksuksilla öljyillä ja ostaa itselleen hajusteita, erottuivat pahalla ominaishajullaan ylhäisemmästä väestä. Egyptin valloitus oli avannut ovet itään ja pääsyn käsiksi silkkien ja muiden Välimeren kauppareittien tarjoamiin eksoottisiin tuotteisiin.⁶² Mausteiden ja kiinalaisen silkin lisäksi yksi tärkeimmistä luksuskaupan tuotteista olivat erilaiset suitsukkeet ja hajusteet. Frankinsenssi, mirha sekä nardus, olivat suosittuja aineita, joilla voitiin hajustaa niin koti kuin ihmisetkin. Suitsukkeilla oli tärkeä merkitys erityisesti uskonnollisissa rituaaleissa, kuten hautajaisissa, joissa niitä käytettiin peittämään kuoleman ja ruumiiden haju.⁶³ Savulla ajateltiin myös olevan puhdistava vaikutus ja sillä desinfiointiin esimerkiksi rakennuksia.⁶⁴

Pahat hajut liitettiin usein moraalisesti arveluttaviin asioihin: bordellit haisivat pahalta, sillä ne koettiin likaisiksi, niin fyysisesti kuin sosiaalisesti, kuten Horatiuksen satiirissa 1.2:⁶⁵

Sunt qui nolint tetigisse nisi illas quarum subsuta talos tegit
instita veste; contra alius nullam nisi olenti in fornice stantem.

“On niitä, jotka eivät halua koskea muunlaiseen naiseen kuin sellaiseen, joiden puvun helma peittää kantapäätkin, joku toinen taas haluaa vain naista, joka seisoo tarjolla haisevassa porttolassa.” (Hor. *Sat.* 1.2.28-30)

Myös pahojen hajujen päästeleminen ilmoille lienee ollut yhtä sopimatonta kuin nykyäänkin, mutta erityisesti siksi, että se paljasti ihmisen alhaisen statuksen, kun hän ei välittänyt sosiaalisista normeista.⁶⁶ Mielenkiintoista onkin, että Horatiuksen satiirissa 1.8, päivän pelastaa Priapos-jumalan puinen patsas, joka pieraisee ja karkottaa pahat noidat tiehensä:

Nam displosa sonat quantum vesica pepedi diffissa nate ficus at
illae currere in urbem.

---

⁶² Wallace-Hadrill 2014, 70.

⁶³ Wallace-Hadrill 2014, 78.

⁶⁴ Ashbrook Harvey 2014, 94-5.

⁶⁵ Toner 2014, 7.

⁶⁶ Toner 2014, 5.

”Sillä halkaistusta viikunapuusta tehdystä takamuksestani minä päästin sellaisen pierun, että se kajahti kuuluvasti kuin räjähtävä rakko, ja noidat pakenivat kaupunkiin päin.” (Hor. *Sat.* 1.8.46-47)

Toisaalta Priapos ei ollut jumalista vakavin ja kyseisenlainen kevennys sopinee satiireihin oikein hyvin niiden rahvaanomaisemman statuksen takia, vaikka Horatius edeltäjästään Luciliuksesta poiketen suuntasi tekstinsä ylemmälle luokalle.

Horatius on satiireissaan kommentoinut myös henkilöiden tuoksuja, eikä vain paikkoja, kuten haisevaa bordellia ja siellä työskennelleitä naisia. Kuten nykyäänkin, tuoksut, jotka yleensä ajateltiin hyviksi eivät välttämättä ole hyviä, jos ne ovat liian voimakkaita. Horatius moittiikin erityisesti kahta henkilöä siitä, ettei kumpikaan ole löytänyt niin sanottua kultaista keskitietä, sillä siinä missä Gargonius haisee vuohelta, Rufillus lemahtaa hajusteilta: *pastillos Rufillus olet, Gargonius hircum* (Hor. *Sat.* 1.2.27.). Horatius on jopa maininnut kaksikon hajusta kahdesti satiireissaan, esimerkin lisäksi myös satiirissa 1.4 rivillä 90. Myös Maevius, jonka Horatius toivoi joutuvan haaksirikoon, haisi; *olentem Maevium* (Hor. *Epod.* 10.2.). Toisin kuin Rufilluksen ja Gargoniuksen tai nimeltä mainitsemattoman vanhemman rakastajattaren, Maeviuksen hajua ei ole kuvailtu sen enempää, mikä saa kohdan vaikuttamaan vain kohtuullisen yleiseltä haukkumalta.

Antiikin aikana toki peseydyttiin, mutta ihon valeleminen öljyllä kuului myös henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtimiseen. Ne, joilla ei ollut varaa ostaa hyväntuoksuista ja -laatuista öljyä, joutuivat tyytymään halvempaan. Huonolaatuinen öljy on haissut pahalta kuten kohdassa Hor. *Sat.* 2.2.58-59: *et cuius odorem olei nequeas perferre*, ”ja (hän) käyttää sietämättömältä haisevaa öljyä.” Tällä lailla hyvä ja huono haju on erottanut kansanluokat toisistaan, jolloin aistihavainto on saanut jälleen sosiaalisen aspektin.

Vanhoja traditioita ei sovi roomalaiseen perinteisiin nojaavan yhteiskunnan ollessa kyseessä unohtaa. Esimerkiksi eräässä kohdassa Horatius tarjoaa korvaansa kosketettavaksi; *ego vero oppono auriculam* (Hor. *Sat.* 1.9.77-78). Brownin kommentaarin mukaan kyseessä oli vanha tapa, jossa sivustakatsoja suostuessaan

todistajaksi salli asianosaisen koskettaa hänen korvaansa, ja nimenomaan sen takia, että kyseisen ihoalueen (korvannipukan) ajateltiin olevan muistin lähde. Horatius viittaa myös toiseen tuntoaistiin liittyneeseen vanhaan tapaan: preetorin sauvan kosketukseen pääläelle virallisessa manumissiotilanteessa:

quem ter vindicta quaterque
imposita haud umquam misera formidine privet?

”Ettei sinua kolme eikä neljä kertaakaan vapautussauvalla
lyöminen koskaan vapauta tästä kauheasta pelosta?” (Hor. *Sat.*
2.7.76)

Ainakin näiden kohtien perusteella kosketuksella on voinut olla aivan yhtäläinen symbolinen voima kuin ulkoisilla vallanmerkeillä tai sanallisilla lupauksilla.

Myös tuntoaistimusten kohdalla korostuu sosiaalinen konteksti ja sosiaalisissa tilanteissa oikealla tavalla toimiminen. Samassa satiirien runossa 1.9 Horatius tapaa erään hyvänpäiväntutun, joka kiirehtii hänen luokseen ja tarttuu häntä liian tuttavallisesti kädestä, kuin he olisivat parhaitakin ystäviä:

Accurrit quidam notus mihi nomine tantum
arreptaue manu 'quid agis, dulcissime rerum?'

”Silloin perääni riensi eräs mies, jonka tunsin vain nimeltä. Hän
tarttui käteeni ja sanoi: Mitä kuuluu, rakas ystävä?” (Hor. *Sat.*
1.9.3-4)

Runon edetessä käy selväksi, kuinka tuskainen Horatius haluaisi vain kovasti päästä eroon ahdistelijastaan, joka ei vain tunnu ottavan onkeensa ja käyttäytyvän kuten olisi oikein ja kohteliasta.

Rakkauskin on ollut hyvin fyysistä ja sitä esiintyy myös Horatiuksen teoksissa. Epodissa 11 se polttaa, kun hän himoitsee lempeitä poikia ja tyttöjä, mollibus *in pueris aut in puellis urere*. (Hor. *Epod.* 11.4). Lempeän voi tulkita pehmeäksi, joka viittaisi

tyttöjen ja poikien vielä nuorekkaaseen ihoon ja kehoon. Vastakohtana himoittavalle nuorelle, heleälle iholle on tietysti vanhan iljettävän rakastajattaren kurttuinen iho ja laihat, kuihtuneet pakarat.⁶⁷ Epäonnisen rakkauden merkkejä olivat apatia, hiljaisuus ja syvät huokaukset, kuten myöhemmin samassa runossa on esitetty: *languor et silentium arguit et latere petitus imo spiritus*. (Hor. *Epod.* 11.9-10). Runoilijan mielentilan voi siis aistia erityisesti kuuloaistin avulla kyseisessä kohdassa.

Onneton rakkaus aiheuttaa myös sen, että sappi saa kiehua vapaasti hänen rinnassaan, *inastuet praecordiis libera bilis*, toimien synonyymina hänen tuntemalleen vihalle ja ahdistukselle. (Hor. *Epod.* 11.16). Horatius kuvaa dramaattisesti pettyneen rakastajan ahdinkoa, kun häntä ei päästetä sisälle entisen rakastettunsa taloon. Kovat, peräti julmat portaat rikkoivat hänen kylkensä ja lantionsa, *limina dura, quibus lumbos et infregi latus*. (Hor. *Epod.* 11.22). Runon lopussa kuitenkin Horatius kertoo löytäneensä uuden rakkaan, Lyciscuksen, joka kehuskeli voittavansa naisetkin heikumallisuudessaan. Horatius on tyytyväinen uuteen rakastajaansa, mutta ei vaikuta olevan kovin huolestunut siitä, mikäli vastaan sattuisikin tulemaan joku, joka viehättäisi häntä enemmän, kuten esimerkiksi jokin sievä tyttö tai poika, joka pitää hiuksiaan auki. Jälleen kerran himo on *ardor*, polte. Sama rakkauden fyysisesti, aistein havaittava teema toistuu. Poika on *teretis*, pyöreä, siro, ja pitää pitkiä hiuksiaan auki: *longam renodantis comam* (Hor. *Epod.* 11.28). Nuorekas pyöreys on jälleen iso vastakohta vanhalle rakastajalle ja tuon elähtäneelle olemukselle. Sen taas ajateltiin olevan eroottista, kun hiusten annettiin olla vapaina.⁶⁸ Epodissa 14 Fryne, joka oli vapautettu, on se, joka saa Horatiuksen sekä monet muut heikoiksi: *me libertina neque uno contenta Phryne macerat*. (Hor. *Epod.* 13-16)

Kosketuksesta Horatius on puhunut epodissa 15, jossa Neaera, hänen entinen rakastettunsa, syleili häntä yhtä tiukasti kuin muratti kiertyessään rautatammen ympärille:

artius atque hedera procera astringitur ilex
lentis adhaerens bracchiis.
(Hor. *Epod.* 15.5-6).

---

⁶⁷ Vanhempi nainen esiintyy epodeissa 8 ja 12.

⁶⁸ Watson 2003, 381.

Nainen on kuin muratti, joka tukalasti puristaa Horatiusta, tukahduttaen hänet pitäessään liian tiukasti kiinni, vihjaten että naisen rakkaus tekee hänelle yhtä hyvää kuin muratti isäntäkasvilleen.⁶⁹ Tässä kohtaa käy selkeästi esille, kuinka ikävältä kyseinen tuntoaistimus tuntuu.

Rakkaus ja seksuaalisuus on ollut hyvin fyysistä: rakkauteen liitetään voimakkaita, fyysisiä tunteita ja seksuaalinen vetovoima on riippuvainen vastapuolen ulkonäöstä ja hajusta.

2.2. Horatius ja ruoka

En olettanut makuaistin saavan niin suurta alaa Horatiuksen satiireissa kuin se lopulta aineistoni valossa on saanut. Maku ja haju liittyvät vahvasti toisiinsa, ja aineistoni kuvastaakin varsin hyvin sitä, miten ruuassa ja ruokailutilanteissa moni aisti on yhdistynyt harmoniseksi kokonaisuudeksi.

Ruokailulla oli tärkeä sosiaalinen tilanne, jonka rajoja sanelivat yleiset normit. Missä, miten ja mitä syötiin kertoivat ruokailijan yhteiskunnallisesta asemasta yllättävän paljon. Ruokakulttuuri myös yhdistää ja toisaalta erottaa erilaisiin ruokakulttuureihin tottuneita ryhmiä toisistaan.⁷⁰ Suuressa Rooman valtakunnassa, jossa eli paljon ihmisiä erilaisista etnisistä taustoista, ruoka on voinutkin olla tekijä, joka on yhdistänyt rajaseutujen asukkaat valtakunnan ydinalueeseen.

Rooman valtakunnassa syöjän varakkuus ja asema heijastuivat suoraan lautaselle. Roomalaisen perusruokavalio koostui suurimmaksi osaksi viljoista, oliiveista niin kokonaisina että öljynä ja viinirypäleistä joko tuoreina tai viininä. Silloin kun oli mahdollista, ruokavalioon lisättiin sillä hetkellä saatavia olleita hedelmiä ja kasviksia, rannikkoseuduilla syötiin enemmän kalaa ja mereneläviä. Liha, kuten vuohi ja lamma, oli suurimmalle osalle harvinaista herkkua.⁷¹

---

⁶⁹ Watson 2003, 468.

⁷⁰ Fahlander 2010, 47.

⁷¹ Aldrete 2014, 59.

Yksitoikkoiseen ruokavalioon haettiin makua mausteista. Yksi laajimmin käytetty mauste oli roomalainen kalakastike *garum*, jota valmistettiin käyttämällä kalan sisälmyksistä. Se oli suolaista ja haisi voimakkaalle. Monet muut mausteet ja yritit, joita roomalaisessa keittiössä käytettiin, ovat tuttuja sen perillisestä italialaisesta keittiöstä: korianteri, persilja, oregano, sipuli, pinjansiemenet ja niin edelleen. Vain valkosipuli puuttui rikkaimpien ruokapöydästä, sille se oli maalaisten suosiossa. Pelkästä valkosipulin hajusta saattoi siis jo tunnistaa mihin yhteiskuntaluokkaan henkilö kuului.⁷² Valkosipulille Horatius on omistanut koko kolmannen epodin ja kuvaakin sitä kohdassa Hor. *Epod.* 3.1-8 vähemmän mairittelevasti:

Parentis olim si quis impia manu
senile guttur fregerit, edit cicutis alium nocentius.
O dura messorum ilia!
quid hoc veneni saevit in praecordiis?
num viperinus his cruor
incoctus herbis me fefellit, an malas
Canidia tractavit dapes?

”Jos joku taittaa katalalla kädellä iäkkäältä isältä niskat, syökööt myrkkyykeisoa vahingollisempaa valkosipulia. Oi niittäjien (l. maalaisten) kestävätsatsat! Mikä on tämä myrkkyy, joka raivoaa rinnassani? Joko näihin yrteihin kiehutettu kyykkäärmeen veri on jäänyt minulta huomaamatta, vai onko Canidia on koskenut⁷³ tähän kelvottomaan ateriaan?”

Kuvauksessa tulee elävästi esille kuinka voimakkaan makuinen valkosipuli saattaa aiheuttaa vatsavaivoja, kuten närästystä, jolla selittyisi ainakin rinnassa raivoava myrkkyy, närästyksen poltellessa ikävästi rintalastan takana. Hän ihmettelee miten maalaisten vatsat kykenevät sietämään moista. Horatius menee jopa niin pitkälle, että miettii, olisiko ruuan voinut kirotta tuttu Canidia -noita vai onko joku muu harrastanut noituuksia keittämällä yrtejä kyykkäärmeen veressä. Tämä oli varsin yleistä antiikin

---

⁷² Wallace-Hadrill 2014, 77.

⁷³ Watson 2003, 135. Watsonin mielestä tractare -verbin kääntäminen ruuan valmistamiseksi ei sovi kohtaan, sillä se maalaa mielikuvan siitä, että Maecenas olisi palkannut noidan kokikseen. Kyse on enemmänkin siitä, että Canidia olisi koskenut ruokaan jotenkin, esimerkiksi myrkyttämällä sen.

aikaiselle taikuuden harjoittamiselle, sillä taikuus pyrki muokkaamaan tutun maallisen erilaisiin uusiin muotoihin, sekoittaen aisteja toisiinsa.⁷⁴ Ruuanlaitto oli arkinen toimi, mutta kyykäärmeen veressä keittäminen ei, jolloin arkiseen toimeen saatiin tuotua mukaan mystiikkaa.

Lopuksi Horatius vielä varoittaa Maecenasta toistamasta tätä tempua kohdassa Hor. *Epod.* 3.19-22:

at si quid umquam tale concupiveris,
iocose Maecenas, precor
manum puella savio opponat tuo
extrema et in sponda cubet.

“Ja jos milloinkaan mitään tällaista haluat, Maecenas, sinä veitikka, rukoilen että tyttö estää sukkosi kädellään ja makaa sängyn toisella laidalla.”

Kyseisessä kohdassa Horatius on kuvannut humoristisesti sitä, kuinka Maecenaksen valkosipulinhajuinen hengitys ei ole hänen rakastajansa mieleen, naisen torjuessa hänet ja nukkuessa mieluummin mahdollisimman kaukana pahanhajuisesta valkosipulinkatkusta. Valkosipuli toimii hajuaistimuksena ja huulille asetettu käsi on selkeä torjuva ele, jonka voi laskea hyvin tuntoaistimukseksi. Voidaan toki myös miettiä, onko kosketuksen puute myös tuntoaistimus: jos rakastajatar lepää sängyn toisella laidalla, eikä tarjoa kosketusta kuten olisi todennäköisesti tehnyt ilman valkosipulinhajuista hengitystä.

Rikkaimmilla roomalaisilla oli varaa hankkia ruokapöytänsä vaihtelua harvinaisemmilla tuotteilla ja monet kilpailivatkin siitä, kenellä oli tarjota eksoottisimpia ruokalajeja vieraidensa viihdykkeeksi.

Ruuan ulkonäkö on ollut tärkeää; kauniisti katettua annosta tekee mieli heti maistaa. Vanhoista ja arvokkaista astioistakaan tarjottu ruoka ei tosin maistu, mikäli astiat ovat

---

⁷⁴ King & Toner 2014, 157.

homeen tahrimat: *veteri craterae limus adhaesit*. (Hor. *Sat* 2.4.80.) Maku itsessään tosin on loppujen lopuksi ollut se ratkaiseva tekijä; kallis riikinkukko ei kauniista sulkapuvustaan huolimatta maistu yhtään sen paremmalta kuin vaatimattomampi kananpoika, kuten satiirien runossa 2.2, jossa Horatius moittii kuulijoitaan lankeamasta kauniin ulkomuodon valheisiin:

Vix tamen eripiam, posito pavone velis quin
hoc potius quam gallina tergere palatum,
corruptus vanis rerum, quia veneat auro
rara avis et picta pandat spectacula cauda;
tamquam ad rem attineat quicquam. Num vesceris ista
quam laudas pluma? Cocto num adest honor idem?
Carne tamen quamvis distat nil, hanc magis illa?
Imparibus formis deceptum te patet.

“Mutta jos sinun annetaan valita riikinkukon ja kanan välillä, haluat varmaan mieluummin hyväillä makuhermojasi riikinkukolla kuin kananpojalla sanoinpa minä mitä tahansa, koska olet turhien mieltymysten uhri. Harvinainen ja kallis lintu on kirjavan pyrstönsä tähden mukavaa katseltavaa, muta onko sillä mitään tekemistä pääasian kanssa? Ja onko lintu yhtä komea kypsennettynä? Koska tällä ei lihanlaadun kannalta kuitenkaan ole mitään merkitystä, eikö ole niin, että pidät niistä toista parempana sen poikkeavan ulkonäön takia?” (Hor. *Sat.* 2.2.23-30.)

Uudet makuaistimukset Horatius toivottaa tervetulleiksi, vaikka onkin aikaisemmin runoissaan saarnannut liiallisen (ruualla) pröystäilyn paheellisuudesta. Ruuat, joita kukaan ei ollut aikaisemmin maistanut, jäivät varmasti illallisvieraiden mieleen, mikä lienee ollut juhlien isännän tarkoituskin:

Nomentanus ad hoc, qui, si quid forte lateret,
indice monstraret digito; nam cetera turba,
nos, inquam, cenamus avis, conchyliis, piscis

longe dissimilem noto celantia sucum
ut vel continuo patuit, cum passeris atque
ingustata mihi porrexerit ilia rhombi.

“Sillä me maallikot luulimme nauttivamme lintua, ostereita ja kalaa, joiden höysteenä oli hyvin outoa kastiketta. Tämä kävi ilmi, kun Nomentanus ojensi minulle kampelan ja merianturan sisäosista tehtyä herkkua, jollaista en ollut ennen maistanut.”
(Hor. *Sat.* 2.8.27-30.)

Petroniuksen kuuluisa kehuskelija Trimalchio tarjoili pidoissaan mitä oudoimpia ruokalajeja, joiden tarkoitus ei ollut niinkään täyttää tai maistua hyvältä, vaan sävyyttää maistelijansa. Horatius kuitenkin muistuttaa, että pelkällä suolalla ja leivälläkin on ihan hyvin mahdollista rauhoittaa muriseva vatsa: *cum sale panis latrantem stomachum bene leniet.* (Hor. *Sat.* 2.2.17.18) Tällöin kyse on kuuloaistimuksesta, ja jossain määrin varmasti myös tunteesta, kun suolet kurnahtelevat.

Huonosti maustettu kastike, *male conditum ius* (Hor. *Sat.* 2.8.69), on toiminut synonyymina huonoille tilanteille, kuten satiirissa 2.8, jossa pitojen isännällä on ollut epäonnea. Toisessa satiirissa Horatius myös neuvoo, mikä maistuu parhaimmalta, tukien makuaistia näköaistilla;

Longa quibus facies ovis erit, illa memento, ut suci melioris et ut magis alba rotundis, ponere; namque marem cohibent callosal vitellum. Cole suburbano qui siccis crevit in agris dulcior; irriguo nihil est elutius horto.

“Muista tarjota munia, jotka ovat muodoltaan soikeita: ne ovat maultaan parempia ja valkuaiseltaan valkeampia kuin pyöreät; ne ovat myös kovakuorisempia, ja niiden keltuainen on miespuolinen. Kaali, joka kasva kuivassa maassa on maukkaampaa kuin kaupunkipuutarhassa viljelty, eikä mikään ole mauttomampaa kuin keinokastellussa puutarhassa kasvanut.”
(Hor. *Sat.* 2.4.12-16)

Horatiuksen mielipiteeseen keinokastelluista kaaleista voi yhtyä jokainen, joka joutuu talvisin turvautumaan kasvihuoneessa kasteltuihin ja keinovalossa kasvaneisiin vihanneksiin. Esimerkiksi vetiset kasvihuonetomaatit eivät pärjää kilpailussa kesällä ulkona kasvaneille.

Yhteiskunnallinen asema näkyy jälleen myös ruokapöydässä. Köyhät ja saidat ovat saaneet hienojen lintujen ja ylellisten pitojen sijaan syödä karvaita yrttejä: *ac potius foliis parcus vescatur amaris*. (Hor. *Sat.* 2.3.113-114.) Kyse lienee villiyrteistä, joita on ollut ilmaista kerätä luonnosta, joten niistä ei ole tarvinnut maksaa maanviljelijälle ja henkilö on siten voinut säästää vähät pennosensa johonkin muuhun. Erityisen hyvältä ne eivät tosin ole maistuneet.

Makeaa sen sijaan ei ole kovin moni asia, vain oliiviöljy, *dulci constat olivo*, (Hor. *Sat.* 2.4.64) ja makeakin muuttuu sapsen makuiseksi: *dulcia se in bilem vertent* (Hor. *Sat.* 2.2.75). Kovin paljon muuta makeaa ja positiivisemmin tulkittavia makuhavaintoja ei Horatiuksella ole, ja satiireille ominainen kitkeruus ja kipakkuus korostuukin keräämässäni aineistossa, myös konkreettisessa mielessä. Makea oli myös synonyymi ihanalle, kuten kohdassa Hor. *Epod.* 8.38: *dulci Lyaeo*, ihana Lyaeus.

Hajuihin liittyy myös kalakastike, jota säilytettiin saviruukuissa. Sitä Horatius kommentoi näin: *Byzantia putuit orca*, "Byzantiumilainen ruukku haisee." (Hor. *Sat.* 2.4.66)⁷⁵ Kyseinen kastike on ilmeisesti siis ollut varsin voimakkaan hajuista. Tässä kyseessä on ollut byzantiumilainen kalakastike, mutta roomalaisilla oli myös oma kalakastikkeensa *garum*, joka tehtiin kalan sisälmyksistä ja sen annettiin fermentoitua pitkään.⁷⁶

Ruoka oli olennainen osa sosiaalista kanssakäymistä, mikä tulee hyvin esille tutkimissani kohdissa. Toisaalta Horatius kritisoi ylenpalttista mässäilyä ja eksoottisia ruokia, mutta jaksaa silti muistuttaa, millainen ruoka on oikeanlaista ja parhaimman makuista. Tietynlainen kaksinaismoralismi näkyy jälleen runoilijan tavassa kritisoida

---

⁷⁵ Oma käännös, sillä Castrénin käännös oli liian löyhä.

⁷⁶ Aldrete 2014, 59.

muiden tekemisiä. Sama kultaisen keskities merkitys tulee jälleen esille: ruuan piti olla hyvää, muttei liian hienoa, sillä huonolla ruualla ei tehnyt oikeastaan mitään.

2.3. Horatius ja paikat

Eittämättä paikkojen maininnat Horatiuksen Satiireissa toimivat kerronnan apuvälineinä, kun kuulija (tai lukija) piirtää itselleen mielessä karttaa siitä, mihin Horatiuksen satiirien tapahtumat milloinkin sijoittuvat. Paikkoja itsessään ei monessakaan kohta kuvailla, minkä oletan johtuvan siitä, että kuulijalla oletetaan jo olevan jonkinlainen käsitys siitä, miltä esimerkiksi Forumin lähistöllä näyttänyt ja kuulostanut. Paikkojen mainintojen tarkoitus on ollut vain asettaa kuulija kartalle, eikä niitä ole ollut tarvetta kuvailla enempää.

Sellaisia paikkoja, joiden ei oletettu olevan kuulijalle tuttuja, on kuvailtu parissa kohta hieman enemmän kuin vain mainintana. Matkakertomussatiiri 1.5 on osoittautunut hyvin mielenkiintoiseksi, sillä se kuvaa paikkoja ja piirtää kartalle Horatiuksen reitin Roomasta aina Brundisiumiin⁷⁷ asti. Mainitsen erikseen ne kohdat, jotka ovat aistihistorian kannalta olennaisia.

Horatius aloittaa runonsa kertomalla, kuinka hän lähti mahtavasta Roomasta kohti Ariciaa⁷⁸, jossa viipyi vaatimattomassa majapaikassa: *Egressum magna me accepit Aricia Roma hospitio modico*. (Hor. Sat. 1.5.1-2) Ei ollut Horatiuksen tapaista pröystäillä rahoillaan tai asemallaan, olihan hän vaatimatonta syntyperää. Siitä huolimatta mahtava Rooma, koko imperiumin pääkaupunki, saa vastinkappaleensa Ariciasta, jossa majoituskin on suureen kaupunkiin tottuneelle pientä.

Matka jatkuu ja seuraava pysähdyspaikka on Forum Appii, josta matkattiin kanaalia pitkin suon läpi kohti Anxuria⁷⁹. Horatius kuvaa sitä, kuinka suoaluetta ylitettäessä on mahdotonta saada unta hyttysten ja sammakoiden häiriköidessä ja joidenkin läsnäolijoiden laulaessa, kohdassa Hor. Sat. 1.5.14-17:

---

⁷⁷ Nyk. Brindisi.

⁷⁸ Nyk. Aricia.

⁷⁹ Vanha volskilainen nimi Tarracinan kaupungille, nyk. Terracina.

mali culices ranaeque palustres
avertunt somnos, absentem ut cantat amicam
multa prolutus vappa nauta atque viator
certatim.

“Kiusalliset hyttyset ja suosammakot veivät unen. Laivamies ja matkalainen lauloivat kilpaa kaukaisista heiloistaan kaadettuaan kurkkuunsa runsaasti halpaa viiniä.”

Hyttyset tietysti pitävät ikävää ininää ja tuntoaistimukset tulevat kuvaan niiden pistäessä ja imiessä verta. Sammakot varmaankin ovat kurnuttaneet niin kovaan ääneen, ettei edes Rooman kaupungin meluun tottunut Horatius ole saanut nukutuksi. Suon jälkeen matka jatkui Anxuriin, jonka kalliot Horatius on maininnut. Kenties kauas näkyvät kalliot toimivat hyvänä maamerkkinä matkalaiselle ja auttavat lukijaa, joka on ehkä saattanut kulkea samaa reittiä, kuvittelemaan itsensä paikan päälle:

Milia tum pransi tria repimus atque subimus impositum saxis
late cudentibus Anxur.

”Sitten lounasta nautittuamme kiipesimme ja konttasimme kolme mailia Anxuriin, joka sijaitsee kauaksi näkyvillä valkeilla kallioilla.” (Hor. *Sat.* 1.5.25-26)

Myöhemmin samassa runossa Horatius kuvailee, kuinka he yöpyivät pienessä huvilassa lähellä Campanian siltaa: *Proxima Campano ponti quae villula*. (Hor. *Sat.* 1.5.45.) Kyseinen talo ei ehkä ole ollut itsessään tärkeä, mutta se on voinut jälleen toimia maamerkkinä niille mahdollisille kuulijoille, jotka ovat kulkeneet samaa reittiä ja kyseistä siltaa pitkin ja kenties jopa muistaneet Horatiuksen mainitseman rakennuksen mielensä maisemassa. Toisaalta pieni maatalo, vaikka olisikin kuvitteellinen, istuu hyvin maaseudun idylliseen rauhaan. Maiseman kuvailu tarkentuu uudelleen, kun Horatius mainitsee käyneensä Cocceius -nimisen henkilön huvilalla, joka lepää Caudiumin majatalojen yläpuolella. Jälleen kerran kyseinen huvila yksinään tuskin on ollut tärkeä, mutta siihen liitetty kuvaus tarkentaa mielen maisemaa niillekin, jotka eivät

siellä ole kyseisessä kaupungissa käyneet, kuvaten asutuksen sijoittumista ja maaston muotoja.

Satiirissa 1.8. Esquilinus -kukkula on nostettu esille. Se toimii kyseisen runon tapahtumapaikkana, mutta erityisen siitä teki se, että Horatiuksen tukija Maecenas oli perustanut kyseisellä kukkulalla sijainneen vanhan hautausmaan päälle uuden sievän puutarhan. Käy siis järkeen, että Horatius mainitsee juuri tämä paikan, kenties halutessaan osoittaa miten Maecenas on parantanut paikan viihtyvyyttä; ennen sinne haudattiin köyhälistöä ja pahantekijöitä ja noidat kävivät siellä suorittamassa uhrirituaalejaan, mutta sen jälkeen, kun Maecenas oli muokannut siitä puutarhan, siellä oli miellyttävää kävellä ja nauttia ympäristöstä, ilman että tarvitsee katsoa valkeiden luiden peittämää hautausmaata:

Nunc licet Esquiliis habitare salubribus atque
aggere in aprico spatium, qui modo tristes
albis informem spectabant ossibus agrum.

“Nyt saneeratulla Esquilinuksella voi vaikka asua ja kävellä aurinkoisilla valleilla, missä kulkijaparot aikaisemmin joutuivat katselemaan valkeiden luiden rumentamaa tienoota.” (Hor. *Sat.* 1.8.14-16)

Tämä on myös hyvä kuvaus siitä muutoksesta, mitä kaupunkiympäristö Roomassakin kävi läpi. Vaikka aina puhutaan 'ikuisesta Roomasta', myös sen katukuva on voinut muuttua lyhyessäkin ajassa. Uusia rakennuksia rakennettiin, erityisesti keisariajalle siirryttäessä, kun monet hallitsijat halusivat jättää jälkensä pääkaupungin arkkitehtuuriin ja jäädä ihmisten mieliin esimerkiksi temppelien, akveduktien ja julkisten kylpylöiden rakennuttajina. Jo rakennusmateriaalien valinnalla oli tärkeä merkitys Rooman sekä rakennuttajan oman maineen pönkittämisessä; eri imperiumin kolkista tuodut eriväriset marmorit kertoivat selkeästi omaa tarinaansa tavallisellekin kansalle, jolla ei välttämättä ollut lukutaitoa tai kovin paljon tietoa ympäröivästä maailmasta.⁸⁰

---

⁸⁰ Aldrete 2014, 49, 51.

2.3.1. Maaseutu ja kaupunki

Horatiuksen runoista kuvastuu maaseudun ihannointi. Likaisen, hektisen kaupungin ja ihmispaljouden, haisevien ihmisten ja moraalisesti arveluttavien keikareiden ja elostelijoiden sijaan maaseutu oli säilynyt lähes muuttumattomana vuosisatojen ajan. Ajatus harmonisesta, yksinkertaisesta maaseutuelämästä varmasti houkutti tavallistakin roomalaista, sillä verinen sisällissota ja sen levottomuudet olivat monella vielä tuoreessa muistissa. Horatiuksen mielikuvissa vanhat, ikiaikaiset puut kehystivät viljeltyjä peltoja ja karja laidunsi vehreillä niityillä. Väsymyksen iskiessä saattoi maanviljelijä kellahtaa pehmeään ruohikkoon lepäilemään tai raahautua päivän päätteeksi kotiin, jossa odotti siveellinen vaimo ihanien lasten kanssa kotilieden lämmössä, kuten epodien toisessa runossa on kuvattu. Olen siis nostanut epodien toisen runon erityisen tarkastelun kohteeksi. Kyseisessä runossa Horatius maalailee idyllistä kuvaa maalaisen elämästä ilman suurempia huolia. Maanviljelijä isänsä maita omilla härillään kyntäessään tuli toteuttaneeksi samoja vanhoja esi-isien tapoja, minkä katsottiin olevan yleisesti soveliaista.

Uurastamisesta huolimatta maalaisella oli aikaa myös elämän yksinkertaisille iloille, kuten kohdassa Hor. *Epod.* 2.23-24:

libet iacere modo sub antiqua ilice,
modo in tenaci gramine;
labuntur altis interim ripis aquae,
queruntur in silvis aves,
frondesque⁸¹ lymphis obstrepunt manantibus,
somnos quod invitet levis.

”Hän mielellään lepäilee ikiaikaisen rautatammen alla, tai tiheässä ruohikossa. Sillä välin vesi soljuu korkeiden rantapengerten keskellä, linnut vaikertavat metsissä, lehvät jotka kohisevat virtaavassa vedessä, mikä kutsuu kevyen unen.”

---

⁸¹ Tästä esiintyy myös versio, jossa *frondesque* on muuttunut muotoon *fontesque*, esimerkiksi Klingnerin Teubner -editiossa. Se ei kuitenkaan vaikuta kuulohavaintoon kyseisessä kohdassa.

Ruohikkokin on suorastaan niin tiheää ja korkeaa, että se suorastaan syleilee sen sekaan lepäämään asettunutta, lähes pidellen kiinni kyseisestä henkilöstä. Samanlaista mahdollisuutta rentoutumiseen hiljaisten suurten puiden alla ei ollut kaupunkilaisella suuressa kaupungissa. Vaikka Roomassakin oli puistoja ja muita viheralueita, oli siellä silti hankalaa päästä nauttimaan samanlaisesta idyllisestä rauhasta saati, luultavasti, yhtä miellyttävistä ruohikoista ottaen huomioon Rooman lähes olemattoman jätehuollon. Se, että saattoi lepäillä nurmikolla tai puun alla, on ollut yksiä maaseudulla asumisen iloja, mistä on mainintoja muillakin kirjoittajilla, kuten Lucretiuksella.⁸² Myös linnunlaulu kuuluu olennaisena osana idyllistä maaseutukuvailua ja tästäkin on esimerkki samassa runossa, jossa linnut vaikertavat. Virtaava vesi sekä visuaalisena että kuulohavaintona kuuluu olennaisena osana ihannemaisemaa, jossa on rauhaisaa ja miellyttävää oleilla. Tätä idyllistä ihannepaikkaa kutsutaan nimellä *locus amoenus* ja sitä esiintyy paljon paimenrunoudessa.

Maalaiselämä oli yltäkylläistä. Maaseudun onnellisella karjalla, *laetum pecus*, oli pulleat utareet, *distenta ubera*. (Hor. *Epod.* 2.45-46). Viiniruukutkin olivat makeita, *dulci dolio*, sillä niihin säilöttiin samana vuonna tuotettua viiniä (Hor. *Epod.* 2.48). Tuore viini oli luonnostaan makeaa, mutta sen lisäksi ruukkujen sisäpuoli saatettiin ennen viinin kaatamista valella käymättömästä rypälemehusta keitetyllä makealla tiivisteellä, jotta juomaan saatiin enemmän makeutta. Maalaiset tuottivat juuri sen verran viiniä kuin omaan käyttöönsä vuoden aikana tarvitsivat, joten viini ei ehtinyt käydä niin pitkään, että kaikki rypäleiden makeus olisi kadonnut. Tällä lailla vähemmän kypsytetty viini, *vinum rusticum*, oli makeampaa ja melkein kolme kertaa halvempaa kuin pidempään kypsytetty, eikä sitä pidetty samalla lailla arvossa kuin pidempään kypsytettyjä. Normaalisti viinejä kypsytettiin yleensä kolmesta neljään vuotta, parhaimpia vielä huomattavasti pidempään.⁸³

Kaupunkilaisnaisen ja hänen maaseudulla asuvan serkkunsa välillä oli samanlaisia eroja kuin kaupungilla ja maaseudulla yleensäkin. Horatiuksen yksi versio ihannenaisestä oli maalaisnainen, joka oli puhdas ja siveellinen, huolehtien talosta ja perheestä, sillä välin, kun aviomies oli poissa:

---

⁸² Lucr. 2.29-31: *Inter se prostrate in gramine molli, propter aquae rivum sub ramis arboris altae non magnis opibus iucunde corpora curant.*

⁸³ Watson 2003, 112-113.

quod si pudica mulier in partem iuuet domum atque dulcis liber-
os, Sabina qualis aut perusta solibus pernicious uxor Apuli.

“Mutta jos siveellinen vaimo tekisi oman osansa ja kodista ja
lapsista ihanat, kuin sabiinilainen tai reippaan apulialaisen
auringonpaahtama vaimo.” (Hor. *Epod.* 2.39-42)

Sabiinilaisiin kiteytyivät vanhanaikaiset rustiikkiset hyveet ahkerasta työnteosta ja korkeasta moraalista.⁸⁴ Lasten kasvattaminen, polttopuiden kerääminen ja ruuanvalmistus olivat maalaisnaisen pääasiallisia tehtäviä.⁸⁵ Roomalainen ylhäisönainen ei olisi koskaan voinut olla auringonpaahtama pukeutuessaan pitkiin hameisiin ja peittäviin vaatteisiin, verhoten näin itsensä sekä auringolta että muiden katseilta.⁸⁶ Maatalon töissä pitkät helmat ja olisivat vain olleet tiellä ja monet kangaskerrokset epäkäytännöllisiä vahdittaessa karjaa ja laitettaessa ruokaa. Maalaisnainen joutui pukeutumaan töidensä edellyttämällä tavalla, välttäen liian peittäviä ja hankalia vaatteita, mutta toisaalta liian vähäinen pukeutuminen ei olisi myöskään ollut käytännöllistä maatalon töissä. Maaseudulla ei tarvinnut miettiä esimerkiksi itsensä ehostamista samalla tavalla kuin kaupungissa, sillä siihen ei ollut aikaa eikä välttämättä myöskään yhteisön luomaa painetta. Karja piti kuitenkin hoitaa, eivätkä lampaat välittäneet miltä niiden hoitaja näytti, kunhan ruoka tuli ajallaan.

Maalaiselämän idyllisestä kuvailusta välittyä Horatiuksen kaipuu vanhoihin hyviin aikoihin, jolloin elämä oli yksinkertaisempaa ja ihmiset tyytyväisempiä vähempään. Kaupunkilaiset olivat kunnianhimoisia ja monet yrittivät kiivetä arvoasteikolla parhaansa mukaan. Silmätekevien pröystäilyä ei katsottu hyvällä, mutta liiallinen vaatimattomuus ajateltiin helposti saituudeksi. Oli pidettävä kiinni niistä puitteista, jotka oli itselleen rakentanut tai perintönä saanut. Kuuluisa syntyperä saattoi siis yhtä lailla olla myös taakka. Horatius koki itsensä onnekkaaksi, sillä hän saattoi huolettomasti ratsastaa muulillaan ja kulkea pitkin Rooman katuja kuten tahtoi, eikä kukaan häntä kritisoinut siitä, sillä hänen isänsä oli vain vapautettu. Horatius painottikin esimerkiksi satiirissaan 1.6. elävänsä mukavampaa elämää kuin jos hänen sukulaisensa olisivat

---

⁸⁴ Watson 2003, 109.

⁸⁵ Watson 2003, 108-109, 113.

⁸⁶ Aldrete 2014, 63.

olleet vaikutusvaltaisia ja tärkeitä.⁸⁷ Kaupunkilaisilla oli myös sellaisia velvollisuuksia, joita ei maalaisilla ollut, kuten aamuisin suoritettava tervehdyskierros, *salutatio*, jolloin vapaasyntyiset klientit vierailivat suvun päämiehen, *patronuksen* luona.

Maaseudun ja kaupungin ero näkyy ruuassakin. Maaseudun yltäkylläisyydessä viinirypäleetkin vetivät vertoja purppuravärille: *certantem et uvam purpurae* (Hor. *Epod.* 2.20). Maaseudun ruoka oli yksinkertaista ja konstailematonta, kun kaikki saatiin omalta tilalta eikä mitään tarvinnut ostaa.⁸⁸ Se oli jopa jonkinlainen ihanne, mihin tavallinen Rooman kaupungin asukas ei enää yltänyt, sillä ruoka oli helpompi ostaa torilta. Suurin osa tavallisesta kansasta asui ahtaasti kerrostaloissa⁸⁹, joissa omasta pihasta ja sen antimista saattoi vain haaveilla. Tämäkin oli vain yksi esimerkki siitä, kuinka kauas roomalaiset olivat kansana eksyneet ja kuinka paljon kaupunki oli kasvanut pienestä kyläpahasesta aikansa suurimmaksi metropoliksi. Kasvulla oli varmasti hyvät puolensa, mutta runoissaan Horatius keskittyy haikailemaan aikoja, jotka olivat olleet ohi vuosisatoja sitten jo hänenkin elinaikanaan.

Oletin, että Horatiuksella olisi vielä vahvemmin näkynyt katukuvan ja arkisen kaupunkielämän kuvausta, sillä se on ollut monelle satiirikolle otollista ympäristöä, josta on ollut helppoa poimia inspiraatiota runoihin. Horatius kuvailee enemmän runoissaan ihmisiä kuin paikkoja aistihistoriallisesta näkökulmasta. Paikkojen mainintoja kyllä on, mutta niitä ei kovin monessa kohta kuvata sen enempää. Ehkä Rooman tiet ja maamerkit eivät ole kaivanneet sen suurempaa kuvailua, sillä Horatiuksen runojen kohdeyleisö on kuitenkin pääasiassa koostunut paikallisista, joille kyseisen kaupungin kadut ja puistot ovat olleet tuttuja. Hautajaiskulkueiden⁹⁰ lisäksi kaupungin melua kuvataan ainoastaan kohtauksessa, jossa Horatius kuvaa ihmisten hälinää ja hyörinää, kun oikeudenkäynti on alkamaisillaan satiirissa 1.9. riveillä 78-79: *clamor utrimque, undique concursus*. Näitä paria mainintaa lukuun ottamatta kaupungin äänimaailmaa ei ole enempää kuvattu.

Vaikka maaseudulla ja kaupungeilla oli eronsa, olivat ne myös riippuvaisia toisistaan. Rooman kaupunkiin tuotava tuore ruoka tuotettiin pääasiassa lähialueella. Kaupunkilaiset himoitsivat erilaisia tuotteita kuin maalaiset. Lähimmillä maatiloilla

---

⁸⁷ Hor. *Sat.* 1.6.129-131.

⁸⁸ Hor. *Epod.* 2.48, *dapes inemptas apparet*.

⁸⁹ Aldrete 2014, 61.

⁹⁰ Hor. *Sat.* 1.6.42-45, jota olen käsitellyt aikaisemmin tässä työssä.

tuotettiinkin pääasiassa tuotteita, jotka menivät hyvin kaupaksi kaupungissa, joten niitä ei tarvinnut kuljettaa kaukaa myytäväksi.⁹¹

2.4. Moniaistillisuus

Tutkimuskirjallisuudessa oli mainittu antiikin ihmisten tapa kuvailla aistimuksiaan moniaistillisesti ja kuvaavat sanat eivät aina 'sopineet' odotettuun; meri saattoi olla väriltään viininpunaista, mikä toki antaa kuvan tummasta vedestä, mutta myös vahvasta ja pistävästä hajusta ja mausta.⁹² En odottanut löytäväni kyseisenlaisia kohtia aineistostani, erityisesti satiirien pakinamaisuuden ja välittömyyden takia, ja oletin ettei epodienkaan (vain 17 runoa) lisäys aineistoon toisi mukaan suuremmin moniaistillisuuta. Puhtaisiin synesthesiaa hyödyntäviin kielikuviin törmännytkään. Horatiuksen kieli on kuitenkin muutamassa kohtaa hyvin eloisaa, erityisesti kun paljon asioita tapahtuu samaan aikaan, ja vaikei kyse olekaan puhtaasti moniaistillisuudesta, se tulee kuvatussa tilanteessa esille. Tähän valikoituneet kohdat hyötyvät siitä, että ne tulevat käsitellyiksi erikseen isompina kokonaisuuksinaan.

Satiirien runossa 1.2. Horatius kuvaa elävästi, kuinka aviomies yllättää vieraan miehen, tässä tapauksessa kertojan, vaimonsa kanssa. Ovi pauskataan auki, koira haukkuu, talo kaikuu huudoista ja koputuksista, nainen pakenee kalpeana kuin lakana palvelusneito perässään, joka huutaa hädissään, kun taas kertoja pakenee vaatteet sekaisin ja paljain jaloin juosten:

Nec vereor ne, dum futuo, vir rure recurrat,
ianua frangatur, latret canis, undique magno
pulsa domus strepitu resonet, vepallida lecto
desiliat mulier, miseram se conscia clamet,
cruribus haec metuat, doti deprensa, egomet mi.
Discincta tunica fugiendum est et pede nudo,
(Hor. *Sat.* 1.2.127-132)

Kuvauksessa yhdistyvät sekä näkö- että kuuloaistimukset.

---

⁹¹ Dalby 2000, 30.

⁹² Toner 2014, 3.

Satiirien runossa 1.8, jota jo aikaisemmin sivusin, on paljon elävää kuvailua, erityisesti lopussa kohdassa Hor. *Sat.* 1.8.46-50, jossa puinen Priapos -jumalan patsas päästää paukun, jota Canidia ja Sagana -noidat pelästyvät ja pinkaisevat karkuun kohti kaupunkia, mutta siinä juostessa Canidian hampaat ja Saganan peruukki tipahtavat noitien pinkoessa nauraen karkuun. Äänihavainnosta alkunsa saanut tilanne muuttuu visuaaliseksi, kun noitien kantamukset tipahtelevat ja toisaalta myös säilyy kuulohavaintona, sillä heidän naurunsa raikaa.

Satiireissa mainitaan myös *odoratum caput obscurante lacerna*, 'piilottamalla hupulla hajustetun pään' (Hor. *Sat.* 2.7.55) jolloin kyseessä on visuaalinen, mutta myös tuoksullinen havainto. Yleisesti ottaen Horatiuksen kuvailussa yhdistyvät samanaikaisesti monet aistit ja runoilija kerrostaakin niitä tarkoituksella luodakseen tilanteesta elävämmän. Eihän ihminen käytä kerralla vain yhtä aistiaan, vaan aistihavainnot ovat arkielämässäänkin jatkuvasti päällekkäin, täydentämässä toisiaan ja rakentamassa paremmin ymmärrettävää kokonaisuutta.

3. Yhteenveto

Horatiuksen käyttämä kuvailu on elävää ja aisteihin vetoavaa. Notkuvat pitopöydät tarjoilivat eri valtakunnan osista pääkaupunkiin tuodut eksoottiset ruokalajit vieraille, jotka olivat pukeutuneet parhaimpiinsa. Ruokien herkullinen tuoksu leijaili ilmassa, kilpaillen kenties ihanuudessaan hyväntuoksuisen öljyn, mirhan ja muiden hajusteiden ja suitsukkeiden kanssa.

Tälle oli myös käänttöpuolensa. Pyrkyrit ja elostelijat eivät osanneet käyttäytyä sosiaalisten normien sanelemalla tavalla; he haisivat joko vuohelle tai niin tukahduttavasti hajusteille, etteivät kanssaeläjät meinanneet saada henkeä. Heidän moraalinen rappionsa kuvastui heidän tavastaan olla ja esittäytyä, välittämättä siitä mikä oli sopivaa. Siveellinen nainen pukeutui säädyllisesti eikä kulkenut sopimattomasti togassa tai muuten liian vähissä tai sellaisesta kankaasta tehdyissä vaatteissa, joista näkyi kaikki läpi eikä mikään jäänyt arvailun varaan. Hänen kuului olla huoliteltu, muttei liian ehostettu. Horatius kavahtaa muutenkin rumaa naisvartaloa; hänen ihannenisellaan ei ole ryppejä eivätkä elämän jäljet näy naisen kauniissa kehossa muullakaan tavoin. Erityisesti naisen kohdalla löyhä moraalinen näky koko kehon rappeutumisenä.

Oli yllättävää, miten paljon epodeissa oli aistillista kuvaamista ja erityisesti sellaista, mikä koski naisia. Pääasiassa toki negatiivisessa valossa, mutta nyt mukana oli pari runoa, joissa naiset oli kuvattu aktiivisina toimijoina ja runon kohteina.

Ihmisten käytöstä hallitsivat sosiaaliset normit. Roomalaisessa yhteiskunnassa oli hyvin tarkkaa, kuka asiat teki ja miten. Vanhoja esi-isien tapoja pidettiin suuressa arvossa. Roomalainen yhteiskunta tosin oli juuri valitsemani aineiston kirjoitushetkellä murrostilassa. Sisällissota oli vasta ohi ja asettuminen tavalliseen päiväjärjestykseen oli varmasti vienyt aikansa. Horatiuksen teksteistä huomaa, kuinka terävästi hän kritisoi juurikin niitä, jotka rikkovat sosiaalisia rajoja, olipa kyse sitten pöyhkeilevästä keikarista, joka luulee olevansa parempi kuin muut, tai liian seksuaalisesta vapautuneesta naisesta, joka ei enää sopinut ihanteellisen siveän roomalaisnaisen muottiin. Runoilijan huoli yhteiskuntarakennetta ravistelevista henkilöistä ja tapahtumista on heijastunut hänen teksteihinsä, joiden taustalla paistaakin pelko siitä, mitä tapahtuisi, jos kaikki vielä tuoreessa muistissa olevat kamalat asiat uusiutuisivat.

Yhteiskuntaluokka on näkynyt ulkonäön lisäksi myös ruokapöydässä. Tietyt ruuat oli varattu vain maalaisten yksinkertaisempiin pöytiin, kun taas eliitti sai maistella mitä erikoisempia ja eksoottisempia herkkuja kaukaa Rooman rajojen ulkopuoleltakin. Liiallinen ruualla mässäily ja kehuskelu oli katsottu pahaksi; mitä väliä oli sillä, mistä kala oli pyydetty, jos se joka tapauksessa maistui hyvälle?

Maaseudun idylli nousee esille myös tutkimassani aineistossa. Kuinka maaseudulla niin ihmiset kuin eläimetkin ovat onnellisempia ja voivat paremmin, ilman suurkaupungin huolia, häliseviä väkijoukkoja ja liian lähelle tunkevia puolituttuja. Todellisuus tosin ei liene ollut aivan yhtä ruusuinen, mutta sillä ei ollut varsinaisesti väliä runojen sanoman kannalta: 'Eikö olisikin vain parempi nauttia elämän pienistä iloista ja tyytyä siihen mitä on?'

Jokaisella ihmisellä oli roomalaisessa yhteiskunnassa oma paikkansa. Sosiaalisessa hierarkiassa se määräytyi paljolti syntyperän, varallisuuden, sukupuolen ja siviilisäädyn mukaan. Horatiuksen yhteiskuntakritiikin taustalla oli pelko vanhan tutun järjestelmän murenemisestä, mutta siitä huolimatta hän ei uskaltanut taikka edes tahtonut arvostella tuoretta keisaria ja tämän hallintoa, päästyään itse Maecenaan avulla sen sisäpiiriin. Niinpä arvostelu oli helpointa kohdistaa oireisiin, ei syihin. Ilkikurinen, mutta siitä huolimatta moralisoiva ja keisarin hallintoa toisaalta jollain lailla tukevakin huumori oli oiva tapa vedota suurempaan yleisöön ja tuoda esille sellaisia huolenaiheita, joista oli tärkeää puhua, mutta joiden aktiivinen esiintuominen toisella tapaa olisi saatettu kokea liian aggressiiviseksi.

Yleisesti ottaen Horatiuksen kuvailu on elävää ja monikerroksista. Hän on hyödyntänyt tehokkaasti eri aisteja saman tilanteen kuvailussa, muodostaen näin käsinkosketeltavan kokonaiskuvan tapahtumista. Vaikka näköaistin merkitys odotetusti nousikin tärkeimmäksi tutkimassani aineistossa, eivät muut aistit silti jääneet täysin huomiotta. Erityisesti rakkauden fyysisyys ja hajuaistimusten negatiivisuus nousivat esille. Ulkonäön merkitys vaikuttaa olleen Horatiuksen aikalaisille lähes yhtä tärkeää, ellei peräti tärkeämpääkin kuin meille nykyään. Ihmiset näkivät paljon vaivaa laittautumiseen ja halveksivat niitä, joiden hygieniastandardit eivät olleet samalla tasolla, mutta toisaalta myös niitä, jotka löivät yli hajusteillaan ja pöyhkeilevillä vaatteillaan. Loppujen lopuksi Horatiuksen kritiikin perimmäinen sanoma kiteytyneekin parhaiten käsitteeseen 'kultainen keskitie'.

4. Lähdeluettelo

Primäärilähde:

Quintus Horatius Flaccus, *Satirae I ja II*. Teubner (D.R. Shackleton Bailey, 1995 [3a ed.]), p. 165-250, Library of Latin Texts -tietokannasta.

Quintus Horatius Flaccus, *Epodes*. Teubner (D.R. Shackleton Bailey, 1995 [3a ed.]), p. 139-164, Library of Latin Text -tietokannasta.

Käännökset ja kommentaarit:

Brown 1993 P. Michael Brown, *Horace: Satires I, with an introduction, text, translation and commentary by P. Michael Brown*, reprinted with corrections 1995, Aris and Phillips, Warminster.

Castrén 2013 Paavo Castrén, *Pakinoita antiikin Roomasta –Horatiuksen Satiirit*, Otava, Keuruu.

Muecke 1993 Frances Muecke, *Horace: Satires II, with introduction, translation and commentary By Frances Muecke*, reprinted with corrections in 1997, Aris & Phillips, Warminster.

Watson 2003 Lindsay C. Watson, *A Commentary on Horace's Epodes*, Oxford University Press.

Muut lähteet:

Aldrete 2014 Gregory S. Aldrete, "Urban Sensations: Opulence and Ordure", teoksessa Toner 2014, 45-67.

Ashbrook

Harvey 2014 Susan Ashbrook Harvey, "The Senses in Religion: Piety, Critique, Competition" teoksessa Toner 2014, 91-113.

Castrén 2011 Paavo Castrén, *Uusi antiikin historia*, Otava, Keuruu, 4. painos.

- Dalby 2000 Andrew Dalby, *Empire of Pleasures: Luxury and indulgence in the Roman World*, Routledge, New York.
- D'Alton 1917 J.F. D'Alton, *Horace and His Age*, Longman's Green and Co., London.
- Fahlander 2010 Fredrik Fahlander, "The Nose, The Eye, The Mouth and The Gut: Social Dimensions of Food-Gravings and Commensality" teoksessa *Making Sense of Things: Archaeologies of Sensory Perception*, Fredrik Fahlander & Anna Kjellström (ed.), TMG Sthlm, Stockholm.
- Harrison 2007 Stephen Harrison, *The Cambridge Companion to Horace*, Cambridge University Press.
- Highet 1962 Gilbert Highet, *The Anatomy of Satire*, Princeton University Press.
- Hooley 2007 Daniel M. Hooley, *Roman Satire*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Johnson & Salmi 2013 Bruce Johnson & Hannu Salmi, "Aistien historia: Kohteet ja menetelmät" teoksessa *Tulkinnan polkuja: Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä* toim. Asko Nivala ja Rami Mähkä. Painosalama Oy, Turku. 82-106
- Jütte 2005 Robert Jütte, *A History of the Senses: From Antiquity to Cyberspace*, Polity Press, Cambridge.
- Keane 2006 Catherine Keane, *Figuring Genre in Roman Satire*, Oxford University Press.
- King & Toner 2014 Helen King & Jerry Toner, "Medicine and the Senses: Humors, Potions, And Spells", teoksessa Toner 2014, 139-161.
- Montserrat 2000 Dominic Montserrat, "Reading gender in the Roman world", teoksessa *Experiencing Rome: Culture, Identity and Power in the*

- Roman Empire*, Janet Huskinson (ed.), Routledge, London, 153-181.
- Morton Braund 1996 *Introduction in Juvenal Satires, Book I*, Susanna Morton Braund (ed.), Cambridge University Press, 1996. (reprinted 1996, 2002, transferred to digital in 2003).
- Muecke 2007 Francis Muecke, “The Satires” teoksessa Harrison 2007, 105-120.
- Toner 2014 Jerry Toner (ed.), *A Cultural History of the Senses in Antiquity*, Bloomsbury: London – New York.
- Stevens 2014 Benjamin Eldon Stevens, “Sensory Media: Representation, Communication, and Performance in Ancient Literature”, teoksessa Toner 2014, 209-226.
- Wallace-Hadrill
- 2014 Andrew Wallace-Hadrill, “The Senses in the Marketplace: The Luxury Market and Eastern Trade in Imperial Rome” teoksessa Toner 2014, 70-89.
- Watson 2007 Lindsay C. Watson, “The Epodes: Horace’s Archilochus”, teoksessa Harrison 2007, 93-104.